

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity

Katedra společenských věd

**Volný čas a problémy trávení a využívání volného času
v soudobé společnosti**

Diplomová práce

Autor: **Zdeňka Balounová**

Vedoucí práce: **Mgr. Tomáš Fantyš**

Datum odevzdání: duben, 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Tomáše Fantyše a použila jsem jen pramenů, které jsou uvedené v příložené bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích a na jejích internetových stránkách.

25.4. 2007

podpis
Balounová Zdeňka

Diplomová práce se zabývá problémem trávení a způsoby využívání volného času mládeže, respektive žáků 9. tříd základní školy. Cílem diplomové práce je přiblížit sociologické koncepce volného času a na základě empirického šetření zjistit, čím se ve volném čase v současné době mládež zabývá.

Práce je rozdělena na část teoretickou, která zahrnuje několik tématických celků z oblasti teorií volného času. Opírá se o prostudovanou odbornou literaturu, která se touto problematikou zabývá.

V praktické části, založené na vlastním pozorování, je sledován vzorek žáků 9. tříd základní školy. V rámci tohoto šetření je shromažďování informací o volnočasových aktivitách mládeže, vzorku žáků 9. tříd.

V závěru se pokusím o srovnání získaných výsledků s teoretickou přípravou.

My diploma work deals with the matter of spending and using leisure time of young people, particularly of pupils in the ninth form of the primary school. The target of the diploma work is to describe the sociological conception of the leisure time and to find out, based on the empirical investigation, what the young people go in for in their free time at present.

The work has been divided into the theoretical part that includes several thematic wholes, concerning the leisure time theory. They are based on the specialized literature, dealing with above problems.

In the practical part, based on my own observation, a specimen of pupils of the ninth form was followed. Within these observations I collected information of the leisure time activities of young people, of the specimen of pupils of the ninth form.

In conclusion I am trying to compare the acquired results with the theoretical preparation.

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Tomáši Fantyšovi za odborné vedení a pozornost, kterou mi věnoval při řešení diplomové práce.

Obsah

TEORETICKÁ ČÁST.....	8
Úvod.....	9
1. Vymezení pojmu „mládež“ a „volný čas“.....	11
1.1. Definice pojmu „mládež“.....	11
1.2. Definice pojmu „volný čas“.....	13
2. Pojetí volného času.....	15
2.1. Historický aspekt volného času.....	15
2.2. Současný aspekt volného času.....	18
3. Mládež a životní styl.....	21
3.1. Životní styl mládeže.....	22
3.1.1. Rodina jako výchozí bod životního stylu.....	23
3.2. Vliv rodinného prostředí na školní prospěch žáka.....	24
4. Jak a s kým tráví dnešní mládež volný čas?.....	27
4.1. Možnosti trávení volného času mládeže.....	28
4.2. Zařízení pro volnočasové aktivity.....	29
4.2.1. Vrstevnické skupiny.....	33
4.2.2. Finanční situace rodiny ve vztahu k volnému času.....	38
4.3. Realizace volného času mládeže.....	40
4.3.1. Média.....	43
4.3.2. Média ve volném čase mládeže.....	44
4.3.3. Média jako agresor.....	48
PRAKTICKÁ ČÁST.....	51
5. Východiska výzkumu.....	52
5.1. Problematika, cíl pracovní hypotéza.....	52
5.2. Úkoly.....	53
5.3. Metodika práce.....	54
5.3.1. Vytvoření dotazníku.....	54

5.3.2. Charakteristika vybrané skupiny žáků základní školy.....	54
5.3.3. Zajištění realizace průzkumu.....	55
5.3.4. Zpracování dotazníku.....	55
5.4. Výsledky práce, jejich analýza a interpretace.....	56
5.4.1. Osobní údaje respondentů.....	56
5.4.2. Analýza a interpretace odpovědí respondentů.....	56
ZÁVĚR.....	68
LITERATURA.....	70
PŘÍLOHY.....	72

Teoretická část

Úvod

„Volný čas je nejdůležitější částí našeho života.“

Denis Diderot

S tímto citátem bychom mohli zajisté všichni souhlasit, ačkoli se to ne vždy tak jeví. Dnešní doba je totiž velice uspěchaná, komplikovaná a současná společnost je ovlivňována ve velkém rozsahu ekonomickou, kulturní a společensko- politickou situací. Není tedy divu, že se zřídka kdy pohlíží na volný čas jako na část našeho života. Mnohdy i dospělá osobnost má problémy zvládat bez větších komplikací dění každodenního života. Proto se nemůžeme divit, že mladí, dospívající lidé, jejichž názory, postoje a hodnoty se teprve utvářejí se v tomto složitém světě jen těžko vyznají.

Jako obrana proti takto vyvolanému stresu může sloužit právě optimální trávení volného času, který přináší pocity uspokojení, štěstí a představuje důležitou součást života každého člověka.

Způsob trávení volného času má významný vliv na rozvoj osobnosti člověka. Vhodnou aktivitou ve volném čase může být osobnost ovlivněna pozitivně, na druhé straně nevhodná aktivita má negativní vliv stejné intenzity. Tento vliv se velmi významně projevuje u dětí a mládeže. Proto je u této věkové kategorie vhodné, aby aktivity ve volném čase byly přiměřeně usměrňovány tak, aby se vhodné aktivity ve volném čase staly součástí životního stylu a sloužily k harmonizaci osobnosti.

Volný čas dětí a mládeže by neměl být, pro svůj významný vliv na formování osobnosti, ponechán náhodě a živelnosti, jinak by mohlo docházet k častému výskytu jevů jako je kriminalita mládeže, vandalismus, záškoláctví, užívání drog a jiné. V. Hrabal tento jev vysvětluje následovně: „*Vlivem*

nedostatku aktivit se u dětí a mládeže projevuje nuda. Jelikož nuda je převážně důsledkem frustrace potřeb poznávání a aktivity, hledají děti zřejmě něco jiného, vzrušujícího“ (Hrabal, 1989, str. 160). Důležitou funkci zde hraje rodinné prostředí. Rodina a zejména rodiče zde zaujímají klíčovou pozici. Jako další faktory, které ovlivňují volný čas dětí a mládeže bychom mohli jmenovat styl života, vliv vrstevníků nebo masmédií.

Je třeba zdůraznit, že pro mladého člověka je důležité trávit volný čas způsobem, který odpovídá jeho potřebám a dosaženému stupni ve vývoji poznání. V současnosti vyplňují velkou část volného času člověka masmédiá, která tak ovlivňují rozvoj osobnosti a volbu aktivit ve volném čase. Masmédiá se svým způsobem obracejí k volnému času hned dvakrát – jako technický prostředek umožňující zábavu – (zábava – volný čas – kultura) a jako prostředek ovlivňující či přinejmenším produkující a reprodukující specifický obraz životního stylu. Technické vymoženosti, jako video, DVD, videohry, počítačové hry, internet můžeme považovat za vhodný doplněk obsahu trávení volného času, avšak jednostranné zaměření na tyto aktivity, především u dětí a mládeže, mají vliv na jeho hodnotový systém, chování, jednání a to spíše negativním směrem.

Dnešní každodenní život přináší spoustu komplikací, se kterými si často neumí poradit ani dospělá osobnost. Jak se potom má v tomto světě vyznat dospívající člověk, jehož postoje, názory a hodnoty se teprve utvářejí? Z těchto důvodů jsem se rozhodla, že se ve své práci zaměřím na problematiku trávení volného času žáků 9. tříd základních škol. Charakterizuji tudíž pojem volný čas a žáky 9. tříd základní školy.

1. Vymezení pojmu „mládež“ a „volná čas“

Vzhledem ke skutečnosti, že se má práce zabývat způsoby trávení volného času u žáků 9. tříd základních škol a opírá se o tyto termíny, je nasnadě uvést, co je chápáno „volným časem“ a „mládeží“ v odborné literatuře a jak budou tyto pojmy pojímány v dalším textu.. Vysvětlení těchto pojmů by nám mělo napomoci pochopit vzájemné souvislosti a vztahy.

1.1. Definice pojmu „mládež“

V současnosti je problémem, že neexistuje společná mezinárodní definice „dítěte“, „mládeže“. Dokonce i v jednotlivých zemích se může definice měnit případ od případu.

Hofbauer zmiňuje ve svém díle následující: „*Nejstarší definici dítěte poskytuje Úmluva o právech dítěte (OSN, New York, 20. 11. 1989), která jím rozumí každou lidskou bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu konkrétní země nedosahuje zletilosti dříve... Mladí lidé ve věku od 15 do 25 (případně 26) let se podle běžného chápání a dokumentů mezinárodních organizací pokládají za mládež*“ (Hofbauer, 2004, str. 22).

P. Pácl ve svém díle „Sociologie životního způsobu“ uvádí: „*Za mládež běžně pokládáme část populace, ohraničenou fyzickým věkem 15 – 24 let, popřípadě až 30 let*“ (Pácl, 1988, str. 94). Vzhledem k tomu, že by bylo velmi obtížné shodnout se na jakékoliv všeobecné definici používá se při realizaci výzkumů mezi dětmi a mládeží následující postup:

1. výzkumník se musí podřídit všem příslušným definicím zařazeným do národního kodexu provádění výzkumu a/nebo v národní legislativě,
2. pokud takové specifické národní definice neexistují, bude „dítětem“ rozuměna osoba „ve věku do 14 let“ a „mládeží“ osoba „ve věku 14 - 17 let“.

R. Havlík upozorňuje: „*Ze sociologického hlediska je mládí obdobím přechodu z dětství do dospělosti, fáze života, ve které dochází k významným biologickým, psychickým a sociálním změnám*“ (Havlík, 2002, str. 55). Historicky vzato se tento přechod prodlužuje: V primitivních společnostech měl podobu jednorázového obratu, u chlapců obvykle ve formě jakési zkoušky mužnosti či náboženské slavnosti. Pácl uvádí, že v současnosti se mluví obvykle o třech zvláštnostech, jimiž mladí lidé v tomto věku procházejí: Jedná se o tzv. *biopsychické* zvláštnosti mládeže, jde o období, kdy je dokončeno biologické dozrávání jedince, ale pokračuje dozrávání psychické. Toto období nazýváme též „pubertou“. *Ekonomické* zvláštnosti mládeže vyplývají z hledání hospodářského, politického a kulturního života ve společnosti. Poslední, *psychosociální*, zvláštnosti mládeže spočívají v komplexním přechodu do „světa“ dospělých, a které vnějškově vrcholí v založení vlastní rodiny. Z těchto zvláštností vyplývá - mládí se vyznačuje náhlým uvědoměním si vlastní osoby vůči ostatním lidem i ostatnímu „světu“, častá výměna zájmů, intenzita a nestálost citů, náladovost, často odpor k autoritám, sklon k černobílému vidění, vyskytuje se zvýšená kritičnost k okolí, nebo příklon k radikálnímu řešení životních situací. Význam má pro mládež příprava na povolání, kdy prosazuje samostatné rozhodování a jednání, na druhé straně zůstává na rodičích ekonomicky závislá (viz Pácl, 1988, str. 94 - 95).

Mládež řeší problém své identity, „hledá vlastní Já“. Narozdíl od dětství, kdy převládají tlaky na adaptaci, převládá v mládí individualizace, snahy o autonomii, vlastní volby, interpretace hodnot a norem, vytváření na vztahů nezávislých na dospělých. Hledání nových vazeb a tlaky požadavků (vzdělávacích i v osobním životě) mohou ústit do „krize adolescence“. Ta se často neobejde bez rozporů a konfliktů (viz Havlík, 2002, str. 55).

Z výše uvedených definic „mládeže“ vycházím i ve své práci, a za mládež zde bude považována ta část populace, která je ohraničena fyzickým věkem 14 - 17 let, prochází takovou fází života, jež je doprovázena

biologickými, psychickými a sociálními změnami. V neposlední řadě se u ní vyskytuje silná touha po individualizaci a nezávislosti na dospělých.

1.2. Definice pojmu „volný čas“

Volný čas patří jednak k důležitým složkám způsobu života, jednak k frekventovaným pojmům používaným jak v odborné literatuře, tak i v hovorovém jazyce moderního člověka, možná právě proto definovat tento pojem (ani dnes) není jednoduchý úkol. Jak uvádí J. Pávková, na problematiku volného času se můžeme dívat z několika pohledů: z pohledu ekonomického, politického, zdravotněhygienického, pedagogického, psychologického, sociologického nebo sociálněpsychologického hlediska. Tyto jednotlivé aspekty se prolínají a nelze je posuzovat odděleně (viz Pávková, 1999, str. 17). V odborné literatuře tudíž najdeme několik definicí, na čemž má svůj podíl i terminologie volného času, která se podobně jako sám volný čas rychle proměňovala. Tento proces probíhal zejména ve druhé polovině 20. století, kdy se problémem volného času začala jako jedna z prvních vědních disciplín zabývat sociologie v rámci sociologie životního způsobu.

Dnes již klasickou definicí volného času, kterou bych ráda uvedla, je definice, francouzského sociologa J. Dumazediera, která vznikla v šedesátých letech 20. století. Dumazedier upozornil na volný čas ve své knize „Vers civilisation du loisir“ (Vstříc společnosti volného času) z roku 1962. Podle Dumazediera je „*Volný čas komplexem aktivit mimo pracovní, rodinné a společenské závazky (i mimo biofyzickou péči o vlastní osobu), jimiž se jedinec zabývá ze své vůle, aby si buď odpočinul, pobavil se nebo svobodně zdokonaloval tvůrčí kapacitu*“ (Citováno dle Pácl, 1988, str. 36).

„*V dimenzi temporální představuje tu část celkového časového fondu, který zůstane po odečtení pracovní doby úkonů s ní spojených, času věnovaného*

domácnosti, uspokojování biologicko - fyzikálních potřeb“ (Librová, 1986, str. 104).

„V dimenzi činností je volný čas souborem takových aktivit, v nichž převládá možnost, byť společensky a skupinově determinovaná, individuální volby, kde do popředí vystupuje nikoliv nástrojový charakter činnosti, ale činnost sama, která aktualizuje a potenciálně i rozvíjí nejrůznější lidské schopnosti“ (Librová, 1986, str. 104).

V sociologii se o volném čase můžeme vyjádřit také následovně: *„Volný čas je čas, v němž jedinec svobodně na základě svých zájmů, nálad a pocitů volí svou činnost. Je to ta část mimopracovního, mimoškolního času, která zbude po zabezpečení individuálních a rodinných, existenčních a biologických potřeb“ (Sak, 2000, str. 132 - 133).*

B. Hofbauer definuje volný čas následovně: *„Volný čas je čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život... Přesnější a úplnější je však charakteristika volného času jako činnosti, do níž člověk vstupuje s očekáváním, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí a která mu přináší příjemné zážitky uspokojení“ (Hofbauer, 2004, str. 13).*

F. Zich tvrdí: *„Ve volném čase děláme převážně to, co chceme, někdy i to, co bychom raději nedělali a je nesprávné očekávat od volného času jenom zábavu...“ (Zich, 1978, str. 136).*

Shrneme-li, pak výše citované definice akcentují jistou svobodu konání jednotlivce ve volném čase, a to svobodu v dvojím smyslu, jednak svobodu „od“ něčeho, tj. od pracovních povinností, sociálních rolí, nutného odpočinku

a jednak svobodu „k“ něčemu, tj. svobodu k víceméně nezávaznému a plně svobodnému jednání a konání.

Ve své práci budu pracovat s definicí volného času B. Filipcové. „Volným časem“ bude rozuměno: *„čas, který může člověk využít bezprostředně pro sebe, čas, ve kterém patří maximálně sám sobě, v němž může dělat - více než kdy jindy- to co jej baví a co mu přináší potěšení, zábavu a odpočinek“* (Filipcová, 1966, str. 142).

2. Pojetí volného času

Volný čas a systém jeho aktivit a institucí je dynamickou a málo ustálenou, mimořádně nadějnou a současně rizikovou oblastí života současného člověka. Ve srovnání s některými sociálními institucemi má za sebou relativně krátkou historii. Dumazedier pokládá sice volný čas za součást předchozích civilizací a nalézá ho už u aristokracie antického Řecka nebo v období renesance, jeho masový rozvoj však klade až do 19. a 20. století. Jak cituje Hofbauer Dumazediera: *„ rozsah volného času se významně zvýšil, volný čas začal hrát významnější úlohu v životě společnosti i ve výchově mladé generace a vznikly i specifické prostředky a postupy pro jeho využívání.. Za základní rysy volného času pokládá: svobodnou volbu účasti na jeho aktivitách, bezprostřední „neúčinnost“ a poskytování radosti i uspokojování osobních potřeb“* (viz Hofbauer, 2004, str. 11).

2.1. Historický aspekt

Problematice volného času věnovali filosofové pozornost odnepaměti a názory na volný čas se v průběhu historie měnily. Hlubším vymezením volného času se zabýval již řecký filosof Aristoteles, jehož koncepce vychází z podmínek své doby. Vrcholem lidské blaženosti je dle Aristotela rozjímavá

činnost. Aristoteles tvrdí: „*toto rozjímání uspokojuje člověka a je žádoucí jen sama o sobě a nikoli pro něco jiného. Rozjímání vede člověka k moudrosti, k samostatnosti a je slastí právě pro tuto vnitřní hodnotu, která nesměřuje k žádnému praktickému cíli*“ (viz Švigová, 1967, str. 19).

Toto rozjímání člověka se uskutečňuje ve volném čase, který Aristoteles nazývá schole. Schole je časem na rozumování, které se uskutečňuje čtením veršů, setkáním s přáteli, posloucháním hudby. Volný čas chápal Aristoteles jako vážné životní poslání, neměl nic společného s lenošením, nudou. Volný čas byl naplněn činností rozjímavou, která nesměřuje k žádnému cíli a která je milovaná pro sebe samu. Svoboda byla v tom, že člověk nemusel pracovat, oddával se bohům. M. Švigová shrnuje, že moderní člověk chápe volný čas jako čas pro sebe, přesto se s Aristotelem shoduje v tom, že vnímá volný čas jako důležitou složku života. V antickém myšlení volný čas tedy nevystupuje jako prostor odpočinku, nebo zahálky, nýbrž jako čas pravého, plnohodnotného a smysluplného naplnění. Aristotelova koncepce práce a volného času je uložena především v jeho „*Etice Nikomachově*“.

Ve středověku získalo důležité postavení římsko – katolická církev, která dávala jednotnou kulturu a spolu s ní i specifickou a odlišnou koncepci volného času. Podobně jako ve starověku, i zde má nejvyšší hodnotu rozjímání. Je to však rozjímání jiné, než měl na mysli Aristoteles, toto rozjímání se týká jen modlitby a zbožné rozmluvy s Bohem. V této době je velice důležitý vztah člověka k Bohu, volný čas byl chápán jako čas míru. Život trávený bez práce ve zbožném nicnedělání se církvi zdálo to nejlepší, takovému způsobu života se mohli věnovat jen zástupci Boha, ostatní věřící museli pracovat. Tehdejší představa volného času, jako nicnedělání, vydržela po staletí. Možná i dnes, když se zeptáme někoho, co pro něj znamená volný čas, určitě se najde pár lidí, kteří odpoví „*nicnedělání*“.

Ve čtrnáctém století se objevují první změny názorů na práci a volný čas, které souvisejí s rozvojem řemesel, měst, podnikání. Člověk se odvrací od věcí posmrtných a spíše se obrací k věcem pozemským, zkoumá světské zájmy, čímž vytváří nový názor na práci a nicnedělání. Práce nepředstavuje už sebetrýznění, ale záslužnou činnost, kde se projevuje aktivita člověka. Renesanční myslitelé oslavují práci, a to nejen duchovní, ale i manuální. Pod tlakem materiálního rozvoje společnosti a kultury pronikají názory na práci a zahálku do stále širších sociálních skupin. Zahálka se netěší úspěchu jako ve středověku. Rodící se kapitalismus, který využíval stroje, vytvořil člověka práce. Člověk práce, především práce fyzické, vytvořil bohatství, na kterém stavěla evropská civilizace. Když takový člověk zemřel, co na tom, jaký měl život, jaké měl pocity a přání, hlavně, že vytvořil bohatství. Člověk práce nic ze života neměl, žádný volný čas, svobodné činnosti neexistovaly. Tyto názory, které vznikly v období strojů zůstaly v lidech dlouho zakořeněny (viz Švigová, 1967, str. 24 - 26).

Problematikou volného času dětí a mládeže se zabýval i velký humanista a pedagog J. A. Komenský, ve svém díle „Schola paucifica“. Správné rozdělení času pokládal za základ všeho konání. Po vyučování měl být čas určený na cvičení ve zbožnosti, čas na opakování učiva ze školy, čas na zábavu v hudbě či matematice, a také volný čas.

Volný čas v dnešním jeho smyslu vytvořil až kapitalismus. Všechny předkapitalistické koncepce volného času se týkaly úzké vrstvy společnosti otrokářů, feudálů, svobodných měšťanů. Pokud se hovoří o všeobecnosti volného času, činí tak jen ve formě utopie. Část marxistů ignorovalo v teorii i praxi problém volného času. Na nejvyšším místě hodnot stála práce, především fyzická a na její úkor se zkracovalo i studium. Volný čas jakoby neexistoval. Volný čas byl nanejvýš součástí obnovy sil člověka – člověk si musí odpočinout, aby zas mohl pracovat. Zjednodušený pohled na práci a volný čas spočíval v nízké materiálně technické úrovni zemí. Ve 20. letech se

vytváří nová situace, spojená s mohutným rozvojem materiálně technické základny v Sovětském svazu. Tím se dostává do popředí i otázka volného času jako součást nového stylu života. Řada pracovníků se začíná zabývat problematikou volného času a práce, přesto je volný čas chápán stále jako doplněk pracovní činnosti a má sloužit výrobě a společnosti (viz Švigová, 1967, str. 23).

J. Sokol (1996, str. 1) shrnul vývoj pojetí volného času následovně:

1. Antická kultura: volný čas je chápán jako prostor pro myšlení, přemýšlení a filosofování.
2. Rané křesťanství: volný čas je chápán jako prostor pro rozjímání o Bohu, snaha přiblížit se spasení.
3. Scholastika: volný čas je chápán podobně jako v předchozí fázi, vedle volného času je uvažována i práce jako zdroj přiblížení se Bohu.
4. Renesanční kultura: Práce je chápána jako plnohodnotná aktivita, volný čas je chápán jako prostor pro vzdělání.

2.2. Současný aspekt volného času

Koncem devatenáctého století se objevuje kniha „The Theory of the Leisure Class“ (v češtině publikována pod názvem „Teorie třídy volného času“), zabývající se plně otázkou volného času, jejímž autorem je Thorstein Veblen. Tato kniha bývá tradičně spojována se vznikem sociologie volného času jako samostatného odvětví. Takovéto hodnocení je ovšem sporné, protože Veblen se v díle zabýval spíše životním způsobem určitých vysoce postavených společenských vrstev, tzv. zahálčivé třídy, než volným časem jako takovým. V duchu protestantské morálky odsuzoval volný čas, a to nejen v jeho zahálčivé podobě, jako neproduktivní, a tudíž zavrženíhodný (viz Pácl,

1990, str. 16). V této době je důležité, že se zkracuje pracovní doba, což má za následek prodlužování doby strávené mimo pracovní činnost.

Do 30. let šlo pouze o bytí a nebytí volného času. Ve 30. letech začínají být realizovány první sociologické výzkumy volného času, vzniká sféra volného času, lidé se stále více zabývají touto problematikou a otázka volného času se objevuje jako samostatné téma filosofických a zejména sociologických studií. Tato doba a změny přinesly i negativa – ačkoli docházelo ke zkrácení pracovní doby, pracovní nasazení a pracovní požadavky vzrůstaly (viz Švigová, 1967, str. 37). Filipcová mluví v souvislosti se zkracováním pracovní doby o růstu lidských nároků a potřeb. Tvrdí: „*Čím více jsou uspokojovány potřeby člověka, tím více je tato realizace náročná na čas. Naše potřeby mohou růst bez konce*“ (Filipcová, 1966, str. 16). Hlavního rozvoj sociologie volného času byla 50. a 60. léta. a patrně nejvýznamnější osobností této doby byl Dumazedier. Ve svém díle „*Vstříc civilizaci volného času?*“ se staví proti zažitě předstávě materiálního bohatství jako hlavního měřítka lidského pokroku. Podle něj plní tuto funkci mnohem lépe existence volného času. Proto navrhoval věnovat této oblasti více pozornosti (viz Velký sociologický slovník, Karolinum, Praha, 1996, str. 1776).

Během posledních desetiletí se sociologie volného času orientuje zejména na teorie o budoucím vývoji této sféry. Podle některých z nich by mělo dojít k mazání ostré hranice mezi oblastí práce a volného času. Tuto tezi můžeme najít v knize *Třetí vlna* Alvina **Tofflera** nebo v **de Graziově** *Of Time, Work and Leisure*.

V Čechách se sociologie volného času objevuje, dle Hofbauera, od poloviny 60.let, kdy se v životě člověka uplatňuje volný čas rostoucí měrou, zvýšil se jeho rozsah, začal hrát ještě významnější úlohu v životě společnosti i ve výchově mladé generace a vznikly i specifické prostředky a postupy pro jeho využití (viz Hofbauer, 2004, str. 11 - 12). K významným osobnostem

sociologie volného času patřili např. B. Filipcová, M. Švigová, J. Linhart a jiní.

Švigová uvádí tři proudy rozlišného pojetí volného času:

1. realistický
2. nekritický
3. skeptický

„Lidské štěstí zná bavit se, konzumovat a přijímat zboží, vizuální požitky, potravu, nápoje, cigarety, lidi, přednášky, filmy, knihy. Vše se konzumuje, vše se polyká. Náš charakter je zapojen na příjem a směnu, na výměnu a spotřebu. Duchovní objekty, stejně jako hmotné se stávají objektem směny a spotřeby“ (Fromm, 1967, str. 38). Tento úryvek od Ericha Fromma z díla „Umění milovat“ vystihuje skeptické pojetí volného času. Lidé žijí v technicky vyspělých zemích, volný čas pro ně plní často funkci konzumu. Hodnoty, které člověk konzumuje ve volném čase jsou spornými hodnotami. Skeptikové ukazují na zápornou stránku televize, představující „nového boha“ současné civilizace, před kterým člověk zbožně prosedí několik hodin denně.

Nekritický proud navazuje na Aristotela a na náboženské představy volného času. Volný čas je nicnedělání, má jen formu zábavy, je rubem lidského života, jedině on má smysl, práci je nutno přetrpět, práce je vždy něco únavného, šedivého, nezábavného. Člověk má volný čas a může ho jakkoli ubít anebo využít. Tento proud tak trochu koresponduje se skeptiky, – *zábava jako něco nepřínosného, něco co jen má ukrátit či spíše „zabít“ volný čas, resp. „prázdný čas“* – v tomto smyslu pouze jedna z funkcí volného času (viz klasické definice).

Realistický proud, popisuje Švigová, jako nový fenomén technicky vyspělé společnosti. Volný čas přináší společnosti i jednotlivci nové hodnoty,

díky volnému času získává společnost vzdělanější občany. Jedinec si může dopřát svobody a může odpočívat, bavit se, nebo rozvíjet vlastní osobnost. Volný čas nabízí člověku možnosti zbavit se nudy, únavy z práce a osvobodit se od tělesné a nervové únavy. Otevírá svět rozptýlení, umožňuje, aby se zabýval svým koníčkům, aby se vzdělával. Volný čas slouží především člověku (viz Švigová, 1967, str. 42).

Podle Filipcové stojíme tváří v tvář nárokům volného času, jež se doposud nikdy nehlásily ke slovu s takovou intenzitou a masovostí. Filipcová dále podotýká: „*život ve volném čase zřetelně formuje osobnost člověka, a že volný čas se svými nároky zasahuje nejen do procesu vytváření individua, ale i do vývoje celé společnosti, ovlivňuje konzum, strukturu profesí a zaměstnanosti, model rodinného života*“ (Filipcová, 1966, str. 9). Z hlediska kvality života je možno volný čas pojímat jako jednu ze složek života, který jeho kvalitu zvyšuje.

3. Mládež a životní styl

Náš způsob života neboli životní styl ovlivňuje nejenom naše zdravotní fyzické i duševní, na čemž se shoduje většina odborníků i laické veřejnosti, ale životní styl se podílí i na trávení volného času. Volný čas je tedy jedním z důležitých ukazatelů životního stylu, a proto považují za důležité se o životním stylu alespoň krátce zmínit.

Pojem životní styl je složitý a velmi komplikovaný. M. Tuček ve své publikaci uvádí: „*Způsob života lze stručně charakterizovat jako strukturovaný souhrn relativně ustálených každodenních praktik, způsobů realizace činností a způsobů chování v různých sférách lidské existence*“ (Tuček, 2003, str. 168).

3.1. Životní styl mládeže

„Za jednu z nejvýznamnějších sfér realizace životního způsobu je tradičně označován volný čas, resp. trávení volného času“ (Tuček, 2003, str. 174). Volný čas a volnočasové aktivity dětí a mládeže mají svá specifika. V těchto obdobích se utváří individuální hodnotový systém jedince a hledají se cesty jeho uplatňování reálným chováním a činnostmi. Životní styl chápeme jako komplexní způsob života. Životním způsobem se zabývá sociologie životního způsobu, jako relativně mladá disciplína. Pácl zmiňuje: „Ne všechny rozdíly v životním způsobu mládeže se při srovnání s životním způsobem dospělých dají vysvětlit pouze „biologickými“ důvody“ (Pácl, 1988, str. 98).

Podle Tučka je konkrétní podoba životního způsobu ovlivněna dvěma faktory: vnějším a vnitřním. Za vnější faktor se považují životní podmínky (geografické a ekologické, biologické, demografické, sociálně politické a politické, sociálně ekonomické a ekonomické, kulturní a jiné). Za vnitřní faktor je považována osobnost člověka se všemi jeho potřebami, hodnotami, dovednostmi, zkušenostmi, schopnostmi, ambicemi, postoji apod. (viz Tuček, 2003, str. 168). Mládež do svého životního způsobu absorbuje všechny nové prvky celospolečenského, ekonomického, vědecko-technického i sociálního rozvoje (viz Pácl, 1988, str. 98). Životní styl mládeže tedy zahrnuje jeho hodnotovou orientaci, projevuje se v jeho chování i ve způsobu využívání a ovlivňování materiálních a sociálních životních podmínek. Všechny tyto skutečnosti lze posuzovat i z hlediska volného času a hospodaření s ním.

3.1.1. Rodina jako výchozí bod životního stylu

Životní styl ovlivňuje trávení volného času mládeže a kde jinde se setkáme s určitým životním stylem, než v rodině, do níž se rodíme. Jak uvádí Hofbauer: „rodina jako primární sociální skupina je pro rozhodující většinu dětí a mladých lidí také prvotním prostředím volnočasového života a výchovy, zásadně se podílejícím na formování jejich osobnosti“ (Hofbauer, 2004, str. 56). J. Pávková uvádí: „rodiče slouží svým dětem jako vzor, buď pozitivní, či negativní. Rodiny, které neplní dobře svoji výchovnou funkci, se velmi často vyznačují nezájmem o to, jak dítě tráví svůj volný čas“ (Pávková, 2002, str. 15). Jinými slovy, vliv na děti a mládež má realizace volného času uvnitř rodiny, podmíněná právě způsobem, jejího života, postoji rodičů vzhledem k dětem nebo časovými a hmotnými předpoklady vytvářenými pro volnočasovou činnost.

V knize „Nedomyšlená společnost“ se J. Keller zamýšlí nad současnou krizí rodiny. Postupný rozpad rodiny, tedy oslabování její vnitřní konzistence, datuje již do dávného středověku a spojuje jej s rozvojem užívání peněz. Současný úpadek vidí především v tom, že stát jako ochránitel rodiny, přebírá postupně jednu její funkci za druhou, čímž paradoxně vytváří prostor pro její rozpad, neboť s každým ulehčením funkcí rodiny jako takové, se stává pro jednotlivce méně svazující a tudíž čím dál více postradatelnější.

Z poněkud jiného úhlu nahlíží na problematiku stálosti rodinných svazků Říčan. Rostoucí trend rozvodovosti mimo jiné spatřuje novodobé morálce společnosti. Má za to, že vlivná individualistická ideologie, která staví na první příčku hodnotového žebříčku seberealizaci, působí jako legalizace krátkozrakého egoismu: Každý má právo- ne-li dokonce povinnost - jít bez přetvářky a falešných společenských ohledů za hlasem svého srdce. Mravní výchova je notoricky neúčinná. Od erotiky a sexuality se dnes jako od zdrojů životního uspokojení očekává neúměrně mnoho a každé zklamání pak budí

silnou tendenci k výměně partnera. Rozpad nebo oslabení tradičních společenství (rod, obec) a převládnutí městského způsobu života (tzv. urbanizace) vedlo i k oslabení monogamní morálky (viz Říčan, 2004, str. 205).

Obecně se o pojmu „krize rodiny“ hovoří v případech, ve kterých převažují dvougenerační rodiny, stoupá počet dětí žijících pouze s jedním rodičem a počet rodin s jedináčky, kteří se cítí osamoceni. Klesá též porodnost, děti odchází dříve z rodiny a dochází k oslabování rodinných vztahů. Tyto podněty působí mimo jiné i na volnočasový život příslušníků rodiny.

O markantním vlivu rodiny na utváření postojů a na způsob nakládání s volným časem hovoří snad všichni autoři zabývající se problematikou dospívání mladistvých. Nejinak hovoří Pávková, když uvádí: *„absence pozitivních sociálních vazeb, nedostatek citu, pocit, že se o mne nikdo nezajímá a nikdo o mne nestojí, opakované neúspěchy ve škole, dlouhotrvající pocit nudy – to jsou vlivy, které formují jedince, s nimiž lze posléze snáze manipulovat, a kteří často hledají možnost seberealizace v sociálně závadném prostředí“* (Pávková, 2002, str. 16).

3.2. Vliv rodinného prostředí na školní prospěch žáka

Škola zaujímá v rodině významné místo. Většina rodičů se zajímá o výsledky dítěte, nedostatky v rodinném prostředí mohou způsobit nedostatky v učebních výkonech. V současnosti se klade stále větší důraz na výkon a úspěch svého potomka. Rodina poskytuje vzory a učí zodpovědnosti i povinnosti. V plně funkční rodině zajišťují rodiče rozumnou životosprávu, dostatečný odpočinek dítěte, pohyb jedince na čerstvém vzduchu či jiné vhodné využívání volného času.

Rodiče by měli projevovat zájem o práci dítěte a utvářet vhodné podmínky k učení. Dysfunkční rodina tyto funkce neplní buď zcela, a tím dochází k strádání, nebo je neplní vůbec, což vyvolává negativní vlivy.

Výsledky učení se nejčastěji posuzují podle prospěchu. Prospěch a neprospěch žáků závisí na mnoha činitelích. Na učební proces žáků působí vzájemně činitelé prostředí a žákovy osobnosti. Lze je rozčlenit do několika skupin:

1. vnější činitelé,
2. vnitřní činitelé,
3. vzájemná interakce uvedených činitelů.

Do skupiny „vnější činitelé“ můžeme zařadit podle J. Čápa:

- učivo,
- učitele a jeho působení na žáky,
- další vnější podmínky, které pak vytvářejí „pozadí“ procesu učení. (sem můžeme zařadit například ekonomické, politické či kulturní podmínky pro vzdělání, postoj žákovy rodiny ke vzdělání, životní styl rodiny, vliv vrstevníků i jednotlivců na žáka, osobní vztahy, využívání volného času, konflikty a atmosféru v rodině, či jiné sociální skupině.

Mezi „vnitřní činitele“ zahrnuje Čáp:

- žákovu motivaci a autoregulaci,
- jeho předchozí vědomosti, dovednosti a návyky,

- psychické procesy a vlastnosti.

Sociokulturní úroveň rodiny lze dle Čápa, pro podmínky vlivu na výchovu ve volném čase, vztahovat na vzdělání rodičů. V mnoha výzkumech se opětovně potvrdilo, že děti a mladistvý dosahují v průměru lepšího školního prospěchu a také se vytrvaleji věnují psychicky náročnějším zájmovým činnostem, pokud vyrůstají v rodinách, kde alespoň jeden z rodičů má ukončené středoškolské vzdělání. Pokud rodiče mají jen základní vzdělání, ale realizují psychicky náročnější zájmové činnosti, zejména kulturní, vyvíjejí se děti podobně jako tam, kde rodiče mají vyšší vzdělání. Rodiče s kladným postojem ke vzdělání, kultuře, se zájmovými činnostmi, které přesahují pouhou zábavu a psychicky nenáročnou formu využívání volného času, jako je sledování sportovního utkání, zábavná četba apod. častěji a lépe stimulují děti k učení a zájmovým činnostem. Dokáží také dítěti pomoci při učení a při zvládnutí obtíží a problémů v náročnějších zájmových činnostech. Rodina s vyšším vzděláním má také zpravidla svou knihovničku s krásnou literaturou a odbornými příručkami (v tom je nejvýraznější rozdíl od rodin s nižším vzděláním rodičů, kdežto ve vlastnictví televizoru, automobilu apod. nejsou u nás podle opakovaného zjištění významné rozdíly), což je opět důležité pro rozvíjení dítěte, jeho činnosti a zájmů, hodnotových orientací, způsobu života (viz Čáp, 1996, str. 45 - 46).

Přestože je tedy školního hodnocení, známkování, vysvědčení, diplomů dosahováno ve škole, rozhoduje o nich do jisté míry socializace rodiny. Školní úspěšnost totiž ovlivňují faktory, jakými jsou složení rodiny, vzdělání, zaměstnání rodičů, hodnoty rodiny, životní a výchovný styl rodiny (viz Kellaghan, 1997, str. 606).

4. Jak a s kým tráví dnešní mládež volný čas?

Způsob využívání volného času u dětí je ovlivněn sociálním prostředím. Děti se nejprve setkávají s volným časem vlastním i druhých v rodině, do níž se rodí, a ve škole, kterou povinně navštěvují. Zvláště silný je vliv rodiny. Již zde poznávají možnosti a úskalí volného času a získávají v tomto ohledu první zkušenosti. Rodiče slouží dětem jako vzory, buď pozitivní, či negativní. Jinými slovy, rodina je východiskem, na němž v mnohém závisí bohatost zážitků dítěte a jeho připravenost na volnočasový život v dospělosti. Rodiče by tedy měli věnovat dětem dostatek času, aby se děti učily svůj volný čas využívat k rozvoji sebe i ve prospěch druhých. Takový přístup však dnes není zdaleka vlastní každé rodině. Poměrně častý je naopak nezáměr o to, čím se jejich děti ve volném čase zabývají. Někteří rodiče věnují dětem stále méně času.

Podle šetření Institutu dětí a Mládeže (IDM Praha), z roku 1995, které uvádí Hofbauer, činil objem času, v němž se rodiče věnují dětem: v pracovním dni méně než půl hodiny u 25% otců a 2% matek a více než tři hodiny pouze u 6% otců 35% matek. O víkendech byl stav příznivější: méně než půl hodiny se dětem věnovalo jen 5% otců a 1% matek a více než tři hodiny 44% otců a 70% matek. V průběhu devadesátých let se však i tento rozsah času věnovaný rodiči dětem snižoval (viz Hofbauer, 2004, str. 62). Pávková ve své publikaci uvádí, že rodiny, které se vyznačují nezáměrem o to, jak tráví dítě svůj volný čas, jsou především rodiny, které neplní dobře svou výchovnou funkci (viz Pávková, 1999, str. 17). Tento nedostatek mají možnost do jisté míry kompenzovat školy.

Havlík uvádí: „*Zhruba od 10 let začíná převažovat vliv vrstevníků nad vlivem rodiny a dospělých vůbec. Do 12. až 13. roku dítěte bývají vrstevnické skupiny podle pohlaví homogenní (chlapecké a dívčí), s pubertou se vytvářejí*

smíšené“ (Havlík, 2002, str. 52). Jejich sociální život se realizuje především mimo školu. Vytvářejí si své skupinové normy hodnoty, postoje a někdy na sebe upozorňují oblečením, účesem, gesty...Způsoby chování členů vrstevnické skupiny podléhají vnitřní sociální kontrole, které může být i sankcionováno. Jako sankce může být vyloučení z party. (více kapitola 4.3., Význam vrstevnických skupin)

4.1. Možnosti trávení volného času mládeže

Mladý člověk tíhne k jiné aktivitě ve volném čase než člověk dospělý či starší. Volný čas je ve svém rozsahu a obsahu systémově provázán s daným typem společnosti, které odpovídají určité hodnoty, instituce, vzorce chování a sociální mechanismy spojené s naplňováním volného času. Velkou překážkou pozitivní realizace volného času v mnoha zemích světa byl pro děti a mládež předčasný nucený vstup do pracovního procesu. Toto se děje i dnes v některých zemích střední a východní Evropy. V současnosti se projevují však problémy jiného druhu - životní úroveň rodiny, komercializace kultury, snižují se či ruší státní dotace pro podporu činností ve volném čase dětí a mládeže. Sak se domnívá, že pokud společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, urychlí tím rozvoj obecných i specifických schopností mladé generace a potlačí rozvoj negativních sociálních rysů (viz Sak, 2000, str. 131). Aktivity a instituce volného času se dnes uplatňují téměř ve všech prostředích života a výchovy dětí a mládeže: v rodině, činnosti školy mimo vyučování, v obci. Aktivity volného času vstupují do všech pracovních dnů žáků škol, do jejich víkendů a prázdnin. Jejich účastníky jsou příslušníci všech sociálních a zájmových skupin společnosti. Hofbauer tvrdí, že rostoucí mnohotvárnost a dynamika těchto činností poskytuje mladým účastníkům mnoho možností rozvoje, současně však na ně klade nároky

a vyžaduje, aby se pro účast na ně připravoval (viz Hofbauer, 2004, str. 55). Samozřejmě nejde o to, aby člověk dělal neustále něco jiného a všechno, co se vůbec ve volném čase dělat dá. Aktivity volného času by měli mít určitou optimální proporcí tak, aby byly zastoupeny všechny podstatné aktivity, aby se doplňovaly a umožňovaly neustálý rozvoj lidské osobnosti.

Bohatost výběru činností trávení volného času zmiňuje i Filipcová, která rozeznává sedm oblastí. Jsou to oblasti manuální, fyzické, kulturně umělecké, kulturně racionální (např. vzdělávání), společenské, dále oblast her a sběratelství a poslední oblast je oblast rekreace a odpočinku (viz Filipcová, 1986, str. 13). Z těchto oblastí vyplývají i základní funkce volného času a sice odpočinek, zábava a rozvoj osobnosti. Tyto funkce se shodují s funkcemi, které uvádí Hofbauer ve svém díle a dále je rozepsal: *„odpočinek slouží k regeneraci pracovní síly, zábava k regeneraci duševních sil a rozvoj osobnosti slouží k spoluúčasti na vytváření kultury“* (Hofbauer, 2004, str. 13).

4.2. Zařízení pro volnočasové aktivity

Aktivity volného času byly postupně pochopeny jako způsob zapojování dětí a mladých lidí do života obce a společnosti. Dnešní dobrovolná účast na volnočasových aktivitách školy vytváří prostor pro rozvoj individuálních předpokladů účastníků a jejich zájmového vzdělávání a ve spolupráci s rodiči, institucemi volného času a obce rozvíjí zájmy a nadání, sociální vztahy. Hofbauer tvrdí: *„i čas věnovaný vzdělávání a čas volný nejsou od sebe příkře odděleny, jak tomu bylo v minulosti. Například jazykové, počítačové kurzy, pořádané školami ve volném čase rozšiřují znalosti, dovednosti a kompetence zájemců“* (Hofbauer, 2004, str. 13). Volnočasové aktivity školy zpřístupňují žákům poznání různých oblastí, jsou dynamičtější, flexibilnější a obsahově daleko volnějši než typické vyučování. Jsou zaměřeny

na osobnost dítěte, mladého člověka a v letech školní docházky odkrývají jeho zájmy a nadání (viz Hofbauer, 2004, str. 13). Mezi volnočasová zařízení školy patří školní družiny a školní kluby. Činnost pokračuje v prostorech a zařízeních mimo školu, což mohou být přirozená prostředí jako příroda, nebo historicky umělecky přitažlivá místa (pro jednorázové výlety).

Následující seznam ukazuje instituce (zařízení, sdružení), v nichž probíhá výchova ve volném čase. Některá zařízení fungují jenom v průběhu školního roku, jiná i o prázdninách.

- Podmínky pro realizaci cílů mimoškolní výchovy vytvářejí různé *společenské instituce*:

- 1) *Školní družiny*, které se zaměřují na práci s dětmi prvního stupně základní školy a zpravidla jen nižších ročníků. Kromě výchovné a zdravotní funkce má velký význam plnění funkce sociální. Školní družina zjišťuje sociální péči a bezpečnost dítěte v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání.
- 2) *Školní kluby* pracují se žáky středního školního věku, se žáky druhého stupně základní školy. Vycházejí z charakteristik této věkové skupiny, zejména z větší samostatnosti a jejich specializovanější zájmové činnosti. Pracují na principu dobrovolnosti. Sociální funkce ustupuje do pozadí. Vzhledem k ekonomickým obtížím škol, se kluby ruší, čímž se snižuje možnost ovlivňovat volný čas dětí mládeže.
- 3) *Střediska pro volný čas dětí a mládeže*, která zahrnují domy dětí omláde a stanice zájmových činností. Jsou to zařízení, která se zaměřují především na realizaci specializovaných zájmových činností pod odborným pedagog vedením. Organizují zájmovou činnost pravidelnou v kroužcích, příležitostnou, soutěže, prázdninové tábory a jiné. Umožňují též účast dětem, mládeži, rodičům s dětmi.

- 4) *Domovy mládeže* zajišťují žákům středních škol, kteří vzhledem ke vzdálenosti školy od místa trvalého bydliště nemohou denně dojíždět, výchovnou péči, ubytování, stravování. Jejich významným úkolem je dbát o hodnotové využívání volného času mládeže.
- 5) *Dětské domovy*, jako zařízení ústavní výchovy, mají specifické postavení. Jedním z jejich úkolů je dbát o hodnotné využívání volného času a rozvíjení a kultivaci zájmů dětí a mládeže. V dětských domovech jsou umístěny děti od 3 do 18 let, eventuálně do ukončení profesní přípravy. Snahou pedagogů je, aby děti a mládež prožívali volný čas obdobným způsobem jako děti a mládež žijící v rodinách.

● Součástí náplně volného času je i *zájmová činnost*:

- 1) *Základní umělecké školy* se svými hudebními, hudebně- pohybovými, výtvarnými a literárně- dramatickými obory poskytují uplatnění dětem a mládeži s vyhraněnými zájmy a schopnostmi.
- 2) *Jazykové školy* plní obdobnou funkci v oblasti výuky cizích jazyků.
- 3) Na ovlivňování volného času dětí a mládeže se podílí kromě uvedených typů zařízení mnoho dalších subjektů. Jsou to např.. *Občanská sdružení, sdružení dětí a mládeže, tělovýchovné a sportovní organizace, kulturní zařízení.*
- 4) *Círky a náboženská společenství* mohly obnovit a rozšířit své činnosti zaměřené na výchovu dětí a mládeže mimo vyučování.

Kromě výchovných zařízení je dnes volný čas dětí a mladých lidí rovněž polem působení komerčních organizací, například cestovních kanceláří, zábavních středisek, heren, diskoték, barů, restaurací...

● Přehled zařízení, se kterými se nejčastěji setkáváme u nás:

- 1) *Školní družiny a kluby*. Školní družiny jsou určeny žákům 1. - 5. ročníků, školní kluby žákům 6. - 9. ročníků. Tato zařízení mají předpoklady k pravidelnému a každodennímu pedagogickému ovlivňování volného času žáků.
- 2) *Střediska pro volný čas dětí a mládeže*, čímž se rozumí domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností. Domy dětí a mládeže jsou zřizovány jako jedna z možných forem středisek pro volný čas dětí a mládeže. Jejich úkolem je naplňovat rekreační a výchovně vzdělávací funkci širokou zájmovou působností.

Střediska pro volný čas dětí a mládeže jsou zařazovány do sítě škol a školských zařízení. Na základě toho vyplývá nárok na státní příspěvek na činnost. Síť zařízení pro volný čas dětí a mládeže s různým zaměřením vznikala u nás i v Evropě od 50. let a v současné době se pohybuje počet těchto zařízení v České Republice kolem tří set, je v nich zapojeno asi dvě stě tisíc dětí a mládeže.

Činnosti středisek pro volný čas dětí a mládeže:

Hofbauer člení tradiční aktivity zařízení na *příležitostné, pravidelné* (kroužky, kluby, umělecké soubory, sportovní družstva, kurzy), *prázdninové* (tábory, odborná soustředění), *spontánní aktivity* (viz Hofbauer, 2004, str. 89).

- 1) *Domovy mládeže*, jsou školská zařízení, která zabezpečují žákům středních škol kvalifikované výchovné působení, ubytování a stravování. Domovy mládeže mohou být součástí střední školy nebo jsou samostatné a slouží žákům více škol. Denní režim má být sestaven ta, aby odpovídal potřebám vyvíjejícího se organismu, duševní hygieně

a dával dostatek prostoru pro individuální zvláštnosti každého žáka. Pro středoškolský věk je typická široká škála zájmů, které jsou již relativně hluboké a stálé. V domově mládeže je dostatek prostoru pro realizaci zájmů žáků. Zájmy se v domově mládeže mohou uspokojovat individuální činnostmi v době osobního volna, nebo skupinově v organizovaném zájmovém útvaru, či neformální klubovou činností. Pro zájmy, které nelze plně rozvinout v domově mládeže, je žákům umožňována účast v organizovaných činnostech, které nabízejí v místě ostatní subjekty- sportovní oddíly, taneční kurzy, jazykové kurzy, základní umělecká škola...

- 2) *Dětské domovy*, jsou nejrozšířenějším typem náhradní ústavní výchovy. Jsou to zařízení určená pro děti ve věku od 3 do 18 let, eventuálně až do ukončení přípravy na povolání. Do dětských domovů se umísťují děti z problémového a dysfunkčního rodinného prostředí, u nichž ještě nedošlo vlivem zanedbání výchovy k poruchám chování. V současné době u nás existuje asi 120 dětských domovů.

4.2.1. Vrstevnické skupiny

Jak popisuje Hofbauer, děti a mládež se nesdružují jen v podobných institucích, ale pro mnoho dětí je jedinou formou sdružování neformální vrstevnická skupina. Takovou skupinu vytváří mladí lidé blízkého věku a podobného zájmu. Tyto skupiny jsou jistým znakem potřeby člověka navazovat neformální mezilidské kontakty. Příslušnost k takové skupině poskytuje zázemí a ochranu, kompenzuje jejich citovou deprivaci, vytváří pocit bezpečí (viz Hofbauer, 2004, str. 99).

Ačkoli nemají vrstevnické skupiny pevnou organizační strukturu, zůstávají trvalou součástí života mladých lidí a zachovávají si výchovný

potenciál. Vrstevníci si vytvářejí nejen své skupinové normy, hodnoty, postoje, vytyčují si cíle a užívají sankce, ale mimo jiné dává parta možnost svěřit se se svými prožitky a myšlenkami bez zábran, uvolnit se z emocionálního napětí. Parta zvyšuje u jedince pocit sebejistoty a je podporou při činech směřujících k nezávislosti na autoritě dospělých.

Členstvím ve vrstevnické skupině dospívající získávají sociální statut a pocit vlastní hodnoty, život v partě učí vzájemnému přizpůsobení, porozumění jiným a učí podřizovat se společným cílům. Maximum času je věnováno nezávaznému povídání („pokecání si“). Přátele a kamarádi poskytují unikátní informace, vztahy jsou prostorem pro získávání a testování vlastní sociální kompetence a hodnoty. Nezařadí-li s adolescent do nějaké vrstevnické skupiny, pocituje to často jako sociální stigma (viz Macek, 1999, str. 73).

V životě současné mládeže je velice důležité posuzovat růst významu skupiny vrstevníků, party stejně starých přátel, které postupně nahrazují vliv rodiny. Váha těchto vrstevnických skupin v životě současné mládeže nesporně vzrostla. Například Pácl podotýká, že u mládeže se na jistou dobu stává parta stejně starých přátel naprosto rozhodujícím měřítkem všech zastávaných postojů a hodnot. V tomto smyslu Pácl dále hovoří o jakési „porotě vrstevníků“, jejíž soud je pro mladého člověka důležitější než to, čím skutečně je a co dělá (viz Pácl, 1988, str. 98).

V. Saltzerová zase považuje vrstevnické vztahy za klíčový atribut období dospívání a o adolescenci mluví jako o „vrstevnické aréně“. Již toto označení vyjadřuje její domněnku, že ve vztazích mezi dospívajícími jde více o střetávání a konfrontaci než o přátelství a blízkost. Rodina a její členové zůstávají trvale důležití, podle názoru autorky však mají pro dospívající prioritu vrstevnické vztahy (viz Macek, 1999, str. 73).

Nejen Čáp, ale i mnoho dalších autorů se přiklání k názoru, že mladistvý snáze podléhá vlivu antisociálně zaměřené skupiny vrstevníků, jestliže vyrůstá v rodině se záporným postojem k dítěti.

Shodně k tomuto tématu přistupují P. Matoušek a O. Kroftová. Zdůrazňují, že vrstevnická skupina není pro nikoho jen neproblémovým zázemím, tím spíše jím není pro mladé lidi vyrůstající bez rodičovského zájmu, bez jasných pravidel apod.. I pro dítě vychované funkční rodinou představuje každá vrstevnická skupina více nebo méně stresující nárok: obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo je „v pořádku“, kdo plně sdílí její hodnoty. Tito autoři také zdůrazňují, že nároky na konformitu jsou ve vrstevnické skupině mládeže obvykle vyšší než ve všech jiných skupinách. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, ale i úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, případně k práci, k penězům, k sexualitě, ke kouření, k drogám, k alkoholu atd. (viz Matoušek, Kroftová, 2003, str. 83).

Všeobecně je rozšířen názor, že jakmile se jednou adolescent začlení do závadové party, je možnost, jak jej z jejího vlivu vymanit velmi malá. Tento názor však odmítá H. Heidbrink, který tvrdí: *„morální hodnoty jedinci byly vštěpovány především rodinou a vrstevnická parta v tomto věku již těžko může tyto hodnoty narušit do takové míry, aby došlo k celkové změně osobnosti“* (Heidbrink, 1997, str. 78).

Z toho všeho je zřejmé, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost sociálním vztahům u mladých lidí v období dospívání. Je možno souhlasit s tím, že lze shrnout z hlediska ontogenetického vývoje význam vrstevnických vztahů do těchto bodů:

- mládež touží po uznání vrstevníků,
- relativní význam tohoto vrstevnického souhlasu a ocenění v dospívání stoupá,
- v pubertě a adolescenci mladí lidé s oblibou napodobují své vrstevníky nebo ty, jež jsou o něco málo starší,
- dobré vrstevnické vztahy v předpubertě a pubertě usnadňují utváření těchto vztahů v adolescenci a dospělosti,
- pro pubertu a ranou adolescenci je typické utváření part. (tyto party hrají důležitou roli především v tom, že uspokojují některé potřeby dospívajících především v oblasti citů a sebeuplatnění).

Vzhledem k tomu, jak významnou úlohu hrají sociální skupiny vrstevníků při utváření životních postojů pro tvorbu a uspokojování společenských potřeb, pro způsob trávení a využívání volného času u dětí a mládeže, pokusím se o jejich stručnou klasifikaci.

Skupiny (dětí) a mladistvých je možno rozdělit takto:

1. Skupiny pozitivní, jež mají kladný vztah ke společnosti, chování jejich členů je shodné se zásadami společnosti. V takových skupinách převládá kulturní a zájmová činnost spojená s využitím v oblasti hudby, divadla, výtvarného umění, aktivního a pasivního sportu a jiné.

Činnost těchto skupin bývá většinou vázána na činnost formálních organizací jako je škola, Skaut, tělovýchovné organizace, divadelní kroužky a jiné umělecké aktivity. Zapojení do těchto skupin obohacuje citovou sféru svých členů, existují zde přátelské vztahy mezi členy, dochází zde k uspokojování jejich kulturních i sociálních potřeb.

2. Skupiny indiferentní. Jejich zaměření a činnost není jednoznačně zaměřena proti společnosti, některé závadné projevy jsou jen náhodnými výstřelky a nikoli výrazem protispolečenské orientace. V těchto skupinách se projevuje ve zvýšené míře zájem o návštěvy restaurantů, hostinců, diskoték apod.. Daleko méně času je věnováno kulturnímu nebo sportovnímu vyžití.

3. Skupiny negativní jsou ty, které ve vztahu k hodnotám společnosti zauímají již vyhraněné protispolečenské postoje. Jde o takové skupiny, které svým zaměřením prohlubují záporný morální vývoj svých členů. Tyto skupiny se často dopouštějí organizované trestné činnosti, členství v partě dodává těmto mladistvým sebevědomí a pocit síly. V těchto skupinách se také často projevuje nízká úroveň v oblasti morálky, kulturního využití a zájmů jednotlivých členů. Škála činností delikventní mládeže je celkově o hodně chudší než u ostatní mládeže. Chudší je i v oblasti sportu, tělovýchovy a v oblasti kulturní. Dalo by se říci, že u těchto skupin převažuje výtržnictví, bezcílné potulování po ulicích, návštěvy hostinců, diskoték, nočních podniků spojené nadměrným požíváním alkoholických nápojů i drogová závislost a prostituce mládeže.

V těchto skupinách jsou v nedostatečné míře rozvinuty přátelské vztahy. Existence takových vztahů je však u mládeže sledovaného věku velmi důležitá, silně obohacuje citovou sféru jednotlivců. Existence part také není tak dlouhodobá, aby ve složitých vztazích mohla vzniknout trvalá, bohatá přátelství. Členství v partách bývá často náhražkou, únikem do světa, kde se ve vnější aktivitě zapomíná na vnitřní samotu. Příslušníci těchto skupince většinou neřídí obecně uznávanými společenskými hodnotami a uznávají pouze normy skupinové. Vrstevnická skupina je pro mládež nezbytnou nutností, jde o jakousi „školu života“.

Tuto kapitolu bychom mohli ukončit slovy Švigové: „*Pro mládež je typické sdružování se. Je výrazem odklonu od rodiny a současně hledání si svého nového místa ve společenských vztazích, má smysl jen samo o sobě. Součástí mladého člověka je dozvědět se, jaký vlastně jsem a jací jsou ostatní. Sociologové se domnívají, že jedním z nových rysů mládeže na celém světě je nejenom sdružování se mladých, ale i vliv těchto skupin na ostatní mládež*“ (Švigová, 1967, str. 10).

4.2.2. Finanční situace rodiny ve vztahu k volnému času

Volný čas představuje rychle se rozvíjející oblast života každého člověka, pro jehož rozvoj bylo přínosné zkracování pracovní doby. Hofbauer ve své publikaci uvádí, že zkracování pracovní doby, převážně v 19. století, přineslo pro život člověka a jeho volný čas zásadní změny: rozšířil se průměrný rozsah času a proměnila se i jeho skladba. Volný čas se rozšiřoval v rostoucím okruhu dospělých i mladých příslušníků společnosti a poskytl nové možnosti svobodného rozhodování. Tento vývoj působil na děti a mládež a to zprostředkovaně, zkracováním pracovní doby rodičů a vytvořením příznivějších podmínek pro život rodin a výchovu dětí. Volný čas se tak stal nedílnou součástí života mladých lidí v průběhu dne, týdne i celého roku (viz Hofbauer, 2004, str. 28).

Dnes panuje situace spíše opačná. Prohlubuje se společenská nerovnost a nedostatečná sociální ochrana nejmladších příslušníků společnosti. Podle analýz OSN, jak zmiňuje Hofbauer, vzrostla mezi 60. a 90. roky minulého století sociální nerovnost ve světě dvojnásobně a v některých regionech ještě více (viz Hofbauer, 2004, str. 34). Zhoršující se situace, rostoucí životní nejistota a klesající schopnost pokrýt finanční náročnost se promítala do života rodin a jejich dětí ve volném čase. Pro některé rodiny je jednoduše nedostupné

nakupovat učební pomůcky pro školní vyučování, platit aktivity volného času a vybavení pro ně. Z téhož důvodu se omezovaly pravidelné rodinné návštěvy divadla a jiných kulturních příležitostí. Tento stav oslaboval postavení dětí ve třídě nebo vrstevnické skupině, snižoval jejich sebevědomí. Děti, které pochází z bohatších rodin tak mají větší příležitost rozvíjet své zájmy, nadání a plně rozvíjet svoji osobnost. Hofbauer zmiňuje, že jako uspokojivou situaci hodnotí svoji životní úroveň klesající počet lidí a naopak se zvyšuje počet těch, kteří jí pokládají za nízkou. Údaje z druhé poloviny 90. let ukazují, že se tyto skutečnosti negativně promítají do volnočasového života některých rodin s dětmi. Průměrné rodinné náklady na volný čas postupně rostou. Zejména početnější rodiny musely omezit návštěvy kin, divadel, kurzy plavání... Značné napětí vzniklo v neúplných rodinách (viz Hofbauer, 2004, str. 37 - 38).

Problémem životní úrovně rodin se zabývá i P. Sak, který zjistil, že většině činností se mládež ve volném čase postupně věnuje méně často. Cituji: *„Mládež ve věku 15- 18 let se aktivně méně věnuje sportu, turistice, trampování, je méně v přírodě, ale i méně navštěvuje sportovní utkání. Sportování je pro většinu populace na hranici ekonomické únosnosti a mládež, která je finančně odkázaná na rodiče, ne vždy nachází na sport peníze“* (Sak, 2000, str. 142). Domnívám se, že sport je jen jedna z mnoha volnočasových aktivit, která je závislá na finančních možnostech mládeže, respektive rodiny. Je tedy zřejmé, že pro výkon činností ve volném čase potřebuje mládež i něco víc, než jen potřebu zájmu, dovednosti, znalosti. Dnešní mládež potřebuje pro volnočasové aktivity především materiální prostředky.

4.3. Realizace volného času mládeže

U dětí a mládeže jsou velké rozdíly v rozsahu volného času podobně jako u dospělých. A určitě každý z nás někdy použil nebo alespoň slyšel větu: „nemám na to čas“. Pávková dělí lidi z hlediska volného času podle toho, jakou hodnotu volnému času přisuzují. Pro některé lidi je největší hodnotou práce, volný čas někdy dokonce posuzují jako něco nesprávného. Plnění povinností chápou jako své jediné životní poslání. Pro jiné lidi jsou naopak podstatnou náplní činnosti ve volném čase, osobní koníčky nebo různé zábavy. Pracovní povinnosti chápou jako nutné zlo a snaží se jich co nejrychleji zbavit (viz Pávková, 1999, str. 20).

Je zřejmé, že v prvním ani v druhém případě není stav optimální. Podceňování ani přeceňování volného času není správné.

Většina mládeže volný čas po škole však má, jak tvrdí Švigová: „*dnešní mládež žije v éře volného času*“ (Švigová, 1967, str. 63). U dnešní mládeže se vyskytuje jiný problém než nedostatek volného času, a to - děti a mládež se často neumějí orientovat v nabídkách konzumní společnosti a v možnostech pro trávení volného času! Proměna naší společnosti vytvářela od 90. let 20. století pro volnočasové aktivity dětí a mládeže nové podmínky, prosadily se alternativní možnosti, čímž se před každým roztáhla široká paleta možností.

Sak tvrdí, že sociální pozice dětí a mládeže, která není pevně zakotvena v sociálních rolích umožňuje mládeži větší sociální flexibilitu a dynamiku, čímž je jedinec schopen se v mládí zajímat o široké spektrum zájmových aktivit (viz Sak, 200, str. 133). Činnosti mládeže ve volném čase nejsou izolované projevy lidské aktivity ale články v řetězci příčin a důsledků. Jsou výrazem subjektivní stránky člověka, jeho potřeb a zájmů. Zájmy a aktivity mládeže navazují na společnost, v níž probíhá její sociální zrání.

Sak dále uvádí, že jedinci se v různé míře věnují ve svém volném čase mnoha aktivitám (viz Sak, 200, str. 138). Zich však zmiňuje, že sociologické výzkumy volného času naopak ukazují, že v našem způsobu využívání volného času se projevuje značná jednotvárnost, že je naplňována nepříliš kvalitními aktivitami, že je do značné míry únikem od společenských záležitostí (viz Zich, 1978, str. 7 - 8). Pro současného člověka v moderní společnosti je život bez volného času nepředstavitelný, každý jej naplňuje podle svých představ různými aktivitami, při tom si ani neuvědomíme, že jde o volný čas. Aby v realizaci volného času docházelo ke spokojenosti jedince, neměl by být volný čas naplňován jen pasivním odpočinkem, stejně jako neustálým studiem. Využíváme tedy vždy správně možnosti volného času? Nepodléháme pohodlnosti? Především dnešní mládež má sklony k pohodlnosti- většinu času tráví u televize nebo u počítačových her. Existuje velké množství kategorií činností volného času: kulturní, společenské, rekreační záliby, rodinné činnosti, sportovní činnost, pasivní odpočinek. Zich se o vážném problému pasivní a aktivní činnosti vyjadřuje takto: *„Vztah aktivního a pasivního v lidském jednání je nutno chápat v celé dynamice vzájemného poměru aktivní nevyklučuje pasivní. V každé činnosti jsou obsaženy dvě stránky“* (Zich, 1978, str. 91).

Zich uvádí, že diferenciaci volného času záleží na vnějších a vnitřních faktorech. Např. vliv věku, který hraje v problému volného času velkou roli, vliv pohlaví nebo vzdělání, u kterého Zich podotýká a dokládá svým šetřením, že čím vyšší vzdělání člověk má, tím více volného času má. Tvrdí, že zájmy jsou motivačním zdrojem, který vede lidi s vyšším vzděláním k lepší organizaci času, k potlačení určitých aktivit mimopracovního času a k racionalizaci.

Podle věku shledává Zich tři odlišné typy. Do prvního typu patří většinou mladí lidé, kteří mají velké množství volného času, dalo by se říci relativně nejvíce volného času v životě. Tito lidé nejsou stálí ve svých zájmech,

čas tráví ve společnosti hledáním svého partnera a sebe sama. Do druhého typu se řadí mladí lidé, kteří zakládají rodinu a vstupují do role manžela, manželky a rodiče. S tím se mění způsob života, tedy i množství a využívání volného času. Oblast volného času se může i měnit. Je to období, kdy lidé mají nejméně volného času. Třetí typ podle Zicha začíná zhruba dosažením ekonomické samostatnosti dětí. V této době mají lidé opět více volného času a aktivity jsou méně vázány na rodinu (viz Zich, 1978, str. 105).

Pocit seberealizace je velice důležitý pro vytvoření harmonické osobnosti. A můžeme říci, že volný čas v tomto směru poskytuje největší možnosti. Hofbauer ve své publikaci uvádí, aby smysluplná realizace volného času rozvíjela různé stránky osobnosti dítěte a mladého člověka, probouzela zdravé sebevědomí a upevňovala správný způsob života, vyžaduje aktivní přístup. Naopak - neznalost využití existujících možností, posiluje izolaci jedince od volnočasových aktivit a ztěžuje vstup i do dalších oblastí života (viz Hofbauer, 2004, str. 44).

Jak jsem již výše uvedla, většině činností se mládež ve volném čase postupně méně věnuje. To ve svých výzkumech, z let 1982, 1984, 1992, 1996 zjistil i Sak. Co je jejich důvodem? Důvodem jsou společenské změny, které v roce 1989 nabraly závratné tempo a přeměnily celou společnost a medializace současné generace mládeže, která již vyrůstá pod tlakem masové kultury a především komerční televize. Normální se pro značnou část mládeže stává, aby byla bavena bez vynaložení námahy. Dalším důvodem poklesu zájmu o určité aktivity je orientace na jiný způsob trávení volného času. Sak dále zjistil, že mediální aktivity jako čtení novin a časopisů je u mládeže na ústupu stejně jako sběratelství a kutilství (viz Sak, 2000, str. 141). Tento jev se ukázal i v mém šetření. Z grafu č.2, na str. 56, vyčteme, že dotazovaní respondenti uvedli na předních místech oblíbenosti aktivit právě počítač, videohry, internet, návštěvu diskoték, restaurací.

Sak dále dokazuje že došlo k úbytku některých aktivit. Je tento úbytek kompenzován jinými aktivitami? Sak odpovídá: „*Mládež stále častěji sleduje televizi, poslouchá hudbu z elektronických médií. Výrazně také stoupla u mládeže vybavení k jejich poslechu. Stereověže se staly již standardním vybavením nejmladší věkové skupiny mládeže. Nemůžeme nezmínit počítač a počítačové hry, internet. Nárůst byl zaznamenán i u aktivit jako „nicnedělání, odpočinek“, mládež také častěji navštěvuje diskotéky, do popředí se dostává „povídání si s přáteli a známými“, „návštěva restaurací, kaváren, vináren“.* Mládež tráví více volného času v hospodách, přestože zde platí stejný argument jako u sportu a kultury- nárůst cen. Sak uvádí, že „studium“ je další aktivitou, u které došlo k pohybu. Mládež věnuje ve svém volném čase jen mizivý podíl vzdělávání“ (Sak, 2000, str. 143). Z výsledků výzkumů, které provedl Sak je viditelné, že vývoj volnočasových aktivit u mládeže není příliš pozitivní. Prohlubuje se pasivnost, konzumnost a nenáročnost.

4.3.1. Média

Jak bylo výše uvedeno, na volný čas mládeže se značně podílí/ podílel vliv rodiny, školy a vrstevnických skupin. A právě v souvislosti s úlohou vrstevnických skupin musím připomenout i výraznou úlohu masových sdělovacích prostředků. Nejvýrazněji jsou to hudební a vizuální nosiče, televize, video, stále více internet, které ovlivňují volný čas mládeže. Média se stávají nezbytnou součástí života většiny lidí.

4.3.2. Média ve volném času mládeže

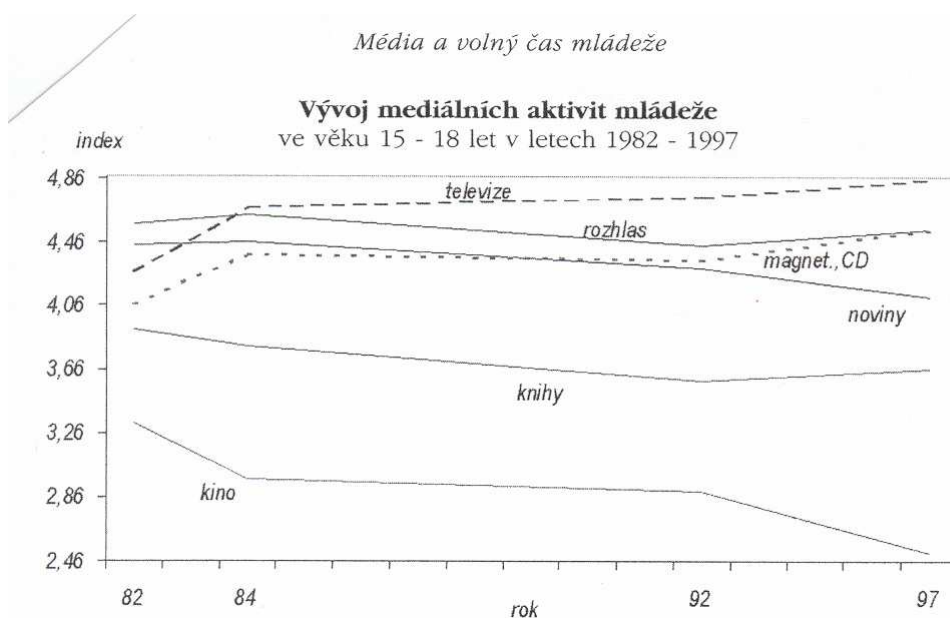
V posledních letech došlo k zásadním změnám ve společnosti a výraznému posunu ve světě vědy a techniky. Rozvoj podnikání, možnosti cestování, osobní počítače a mobilní telefony a další a další novinky a možnosti – vše se velmi zásadně odráží i v kvalitě a náplni volného času. Do oblasti volného času vneslo změny především rozšíření se medií, jakožto masová média. Masová média nejsou charakterizována pouze velkým počtem komunikujících, ale jsou to média, která předpokládají existenci mas a formují je. Masy jsou pak lidé, kteří se stali hromadně manipulovatelnými, a to právě prostřednictvím masových médií (viz McLuhan, 2000, str. 160). A kdo jiný je nejnáze manipulován než děti a mládež...

Nástup informačních technologií, které mají na přelomu tisíciletí tak zásadní význam, že kvalitativně přeměňují lidskou civilizaci, začínal v české společnosti ve skupině mládeže a ve sféře volného času. V tomto období, jak uvádí Petr Sak, byla práce s počítačem ve světě dospělých spojena s malou skupinou specialistů, kdežto mládež se začínala v širších skupinách seznamovat s informační technologií v institucích volného času - klubech, domech dětí a mládeže (viz Sak, 2000, str. 200). Je prokázanou skutečností, že v posledních letech poměrně velká část dětské populace a mládeže tráví volný čas sledováním televize nebo hraním počítačových her. Obojí je spojeno s pohybovou neaktivitou...

„Jakmile jednou nová technologie vstoupí do sociálního prostředí, vniká do něj tak dlouho, dokud ji nejsou prosyceny všechny instituce“ (McLuhan, 1991, str. 168). Takto se vyjádřil kanadský teoretik masových médií McLuhan o světě médií, s čímž můžeme jen a jen souhlasit. Vždyť i volný čas mládeže je stále více spojován s médii, která vytěsňují ostatní volnočasové aktivity. Sak ukazuje ve svém díle, že na prvních místech žebříčku aktivit ve volném čase jsou činnosti spojené s technickými prostředky

přenosu informací. Přirozené prostředí je tak vytěsněno prostředím mediálním a v dalším vývoji i virtuální realitou (viz Sak, 2000, str. 165). Kde jinde se většina inovací prosazuje nejdříve, než u mládeže. Stejně je to i s mediálním chováním. Sak ve svém díle dále uvádí, jak se mediální aktivity mládeže vyvíjely v posledních čtrnácti letech. A sice: v 80. letech 20. století bylo v naší společnosti dostatečné rozšíření prostředků hromadné informace a jejich technické osvojení mládeží i začlenění do struktur chování bylo na dostatečné úrovni. Tomuto schématu se v polovině osmdesátých let ještě vymykají video a osobní počítač, které měli spíše luxusní a avantgardní charakter. Její rozšíření a osvojení bylo programem devadesátých let. Přesto už v 80. letech, díky rozšíření technických prostředků, můžeme mluvit o rozšíření masové kultury. Přesto Sak podotýká, že vývoj mediálních aktivit mládeže není jednoznačný. Řada těchto aktivit u mládeže klesá, ale přesto vzhledem k poklesu i ostatních aktivit, zůstávají i tyto útlumové frekvence v popředí. V 80. a 90. letech byl zaznamenán pokles u klasických mediálních aktivit, především u četby knih, četba novin, návštěva kina a poslech rozhlasu. Tento vývoj nám ukazuje následující obrázek (viz Sak, 2000, str. 166).

Obr. č. 1: Vývoj mediálních aktivit mládeže, ve věku 15 - 18 let v letech 1982 - 1997

Zdroj: Sak, 2000, str. 166

Na prvních dvou místech je ze všech volnočasových aktivit sledování televize a poslech hudby (CD, magnetofony a jiné). Frekvence využívání těchto médií také trvale roste. Tyto aktivity mají společné vlastnosti- využívání bez společnosti druhého a pasivní charakter.

Sak mimo jiné sledoval frekvenci času „sledování televize“ ve struktuře volného času. V prvním roce časové řady, v roce 1982, bylo „sledování televize“ na třetím místě aktivit. Do roku 1984 sledování televize mládeží výrazně stouplo a dostalo se na první místo činností ve volném čase. Od roku 1984 stojí sledování televize na prvním místě a tato pozice se stále upevňuje a zvyrazňuje (viz Sak, 2000, str. 175). Televize tím získává dominantní vliv na

mládež a stává se, vedle rodiny a školy, třetím nejúčinnějším socializačním činitelem.

Sak dále zjistil, že u mládeže ve věku 15 - 18 let, čili i žáci 9. tříd základní školy, je frekvence sledování televize dokonce nejvyšší. Významnou aktivitou z hlediska frekvence se pro celý soubor mládeže staly činnosti spojené s osobním počítačem (využívání internetu, počítačové hry - využívány především nejmladšími věkovými skupinami, poslech hudby na CD, počítačová grafika, vzdělávání, psaní textu a jiné). Vedle televize je dnes počítač a internet mocným nástrojem, měli by tedy být pro děti i pomocníkem, jak nejlépe využít volný čas. Na toto téma by se daly vést dlouhé diskuse. Někdo zastává názor, že počítač a internet jsou přínosem pro mládež a volný čas, mládež zde může získat informace a dále se vzdělávat. Někdo však zastává názor, že děti pouze celý den „dřepí“ u počítače, který je podobně jako televize „požírač“ času, tudíž se tak děti a mládež mnohdy celý týden nedostanou ani ven na vzduch. Dokumentuje to i zajímavá skutečnost, že zatím co pro děti před 20 až 30 lety byl jedním z nejnepříjemnějších trestů domácí vězení, dnes se tento trest téměř nepoužívá, protože pro děti trestem není. Nahrazuje ho zákaz počítače, u kterého tráví při hrách děti a mládež, jak už bylo zmíněno, velkou část času.

Z výše uvedených informací je zřejmé, že televize, počítač a média vůbec jsou hlavní a snad i jedinou aktivitou dnešní mládeže. Ve svém dotazníkovém šetření jsem se pokusila zjistit, zda jsou opravdu tyto aktivity tak oblíbené a frekventované. Výpovědi respondentů sice poukázali na velkou oblíbenost aktivit jako je výše zmíněné sledování televize, počítač a poslech hudby, ale na prvním místě žebříčku u oslovených respondentů se umístil sport, v čemž můžeme vidět krok kupředu.

4.3.3. Média jako agresor?

Jak už bylo řečeno, mají média pro mladé lidi nesmírný význam, proto se stal vliv médií na mládež v současnosti velmi diskutovanou otázkou. Působením médií se zabývá i sociologie výchovy. Havlík ve své publikaci uvádí: „tzv. *teorie konkurence zdůrazňuje rozbití monopolu na šíření vzdělání, které škola tradičně měla, a usiluje vyložit, jaké změny ve vědomí, prožívání a chování tato velká změna vytváří. Zejména vliv filmu a televize je posuzován podle uniformity, vyrovnávání životního stylu, stírání kulturních rozdílů mezi městem a venkovem. Jsou zdůrazňovány především negativní a problematické vlivy na životní styl mládeže než vzdělávací a informační možnosti moderních prostředků přenosu informací. Mnohé z toho, co komerční televizní záznam šíří, jsou návody na konzumní životní styl*“ (Havlík, 2002, str. 53).

Řada studií se věnuje také přímo souvislostem mediálního působení s růstem sociálně patologických jevů. Na značný vliv televizního vysílání na děti poukazují psychologové, pedagogové a kriminologové, kteří konstatují nárůst násilí na televizních obrazovkách. Násilné scény bývají často uváděny do sexuálních kontextů. Nevhodné vysílání je špatný příklad pro děti a mládež a ohrožuje jejich psychický, morální a sociální vývoj. V publikaci Havlíka se můžeme dočíst, že závěry, vycházející z teorie behaviorální nápodoby, zdůrazňují riziko návyku na brutalitu jako na běžné řešení krajních situací, ale nedokážou vyložit, proč někteří diváci násilí přijmou do svého chování a jiní nikoli (viz Havlík, 2002, str. 53). Zdá se tedy, že rostoucí brutalita v médiích není přímou příčinou vzrůstající agresivity dětí a mládeže, snižování se jejich prahu citlivosti, zločinnosti a násilí ve společenských vztazích. Přesto odborníci upozorňují na to, že návyk na násilí snižuje tzv. kulturně vytvořené zábrany k užívání násilného jednání. Odborníci zkoumají zda se vlivem médií omezují, či hrubnou sociální vztahy mládeže, zda chudne jejich jazykové vyjadřování, klesá tvořivost a zda se objevují zdravotní následky způsobené nedostatkem pohybu.

Z. Duspiva tvrdí, že negativní důsledky vlivu elektronických médií na děti a mládež jsou obecně známy a nejen z tohoto důvodu by jistě společnost měla sledovat a korigovat televizní vysílání. V zásadě jsou negativa zahrnuta ve dvou sférách. V první řadě jsou to viditelné a zřejmé obsahové vlivy (obsažené v programech rozhlasu a televize) jako je násilí, sex, krutost. Druhou oblastí je cílené ovlivňování diváka (včetně dětí), často víceméně skryté – především reklamní působení (vědomé i podprahové). Ačkoli většina populace sdílí stejný názor jako psychologové, pedagogové nebo kriminologové a traduje se, že negativní důsledky vlivu elektronických médií na děti a mládež jsou „obecně známy“, nemůžeme s tím pracovat jako s faktem, neboť zatím nebyly provedeny žádné empirické výzkumy, které by tyto argumenty dokázaly a potvrdily.

Nejednotný názor na vliv médií u dětí a mládeže existoval již od počátku rozšíření masových médií. Na přelomu minulého století se nahlíželo na masová média jako na všemocná média, kterým byla přikládána moc utvářet mínění a přesvědčení, měnit životní návyky a aktivně ovlivňovat chování. Ve 30. léta – 60. létech 20. století se už hovořilo o omezených účincích médií. Empirické výzkumy totiž ukázaly, že masová média sice nejsou zcela bez účinků, ale fungují v rámci již existující struktury sociálních vztahů a konkrétního společenského a kulturních kontextu. V 60. a 70. létech se názory opět přiklání k teorii mocných médií, kdy média rámováním obrazů reality předvídatelným způsobem konstruují sociální procesy. Mládež si konstruuje vlastní pohled na sociální realitu ve spolupráci se symbolickými konstrukcemi nabízenými médii.

Informační technologie a média vytvářejí novou, mediální a virtuální realitu, která nemá jen svá negativa, ale i pozitiva, své příčiny a důsledky. Mezi pozitivní stránky médií bychom mohli zařadit podávající informací o dění v ČR i ve světě, seznamování s probíhajícími událostmi (reportáže, přenos), vzdělávání- média umožňují poznávat jiné lidi, osobnosti, odborníky,

seznamovat se s poznatky vědy, zprostředkují umělecké zážitky a další. Sociolog P. Willis tvrdí, že mladí lidé používají média, aby si sami vytvářeli smysluplné významy. Dělají to s použitím symbolů nabízených v médiích- například účesů, oděvů, stylu řeči- a vytvářejí tak vlastní styl. Ale to neznamená, že mladí lidé zcela tupě přebírají vše, co se jim předloží, a neuplatňují svou tvořivost. (Willis, Learning to Labour, in Matějů, 1998, str. 30)

Odborníci upozorňují na to, že vhodným prostředkem k omezení nežádoucího vlivu médií, je příklad v rodině, rozvíjení aktivnějších forem trávení volného času či vedení dětí ke kritičtějšímu výběru a hodnocení pořadů, ale také zdůrazňují, že za negativní vlastnosti dnešní mládeže nenese veškerou odpovědnost jen a jen média.

Praktická část

5. Východiska výzkumu

5.1. Problematika, cíl a pracovní hypotéza

Má diplomová práce se soustřeďuje na frekventované téma dnešní doby, a sice na trávení volného času mládeže, respektive žáků 9. tříd základních škol. Vývoj společnosti a nebývalý technický rozvoj v posledním desetiletí 20. století zapříčinily mezi jinými i změny hodnotového systému obyvatelstva, což má za následek i odlišné trávení volného času. Sledujeme také výrazný posun v sociální, materiální i emocionální sféře a změny v životním stylu. Rodina, jako základní sociální skupina se podílí na formování osobnosti a hodnotového žebříčku dítěte, plní nezbytnou úlohu i při výběru volnočasových aktivit a organizování volného času. U mládeže tento vliv rodiny však pomalu klesá a na jeho místo nastupuje vliv vrstevníků, medií a začíná převažovat individualizace. Trávení volného času dětí a mládeže, mimo jiné, ovlivňuje i životní úroveň rodiny. Ačkoli přináší dnešní společnost dětem a mládeži mnohem více volnosti, není vývoj jejich volnočasových aktivit příliš pozitivní. Prohlubuje se spíše pasivnost, konzumnost a nenáročnost aktivit. Řada dětí a mládeže se ve svém volném čase věnuje pouze sledování televize, která se stala dominantním médiem a je těžištěm volného času dětí a mládeže, poslechem reprodukováné hudby, návštěvě restauračních zařízení a nicnedělání. Významné místo u nich také zaujímají aktivity spojené s informačními technologiemi, zvláště internetem. Tato skupinka mládeže inklinuje často k činnosti v partě a k sociálně patologickým jevům jako jsou záškoláctví, šikana, delikvence, kriminalita, drogy či propadají patologickým závislostem (např. gamblerství). Z tohoto důvodu se domnívám, že téma: „trávení volného času žáků 9. tříd základních škol“ je nutno chápat jako sociální problém a v této souvislosti jej také zkoumat.

Cíl práce

Cílem mé práce bylo zjistit aktivity volného času u žáků 9. tříd základních škol. Konkrétně mě zajímalo, čemu se žáci o svém volném čase věnují. Můj výzkum by měl odpovědět na otázku, jaký vliv má školní prospěch a ekonomická situace rodiny žáka na to, jak tráví svůj volný čas. Má výzkumná otázka tedy zní:

„ Tráví žáci 9. tříd základních škol svůj volný čas u televize a počítače tím spíše, čím horší je jejich školní prospěch, či ekonomické zázemí jejich rodiny?“

Pracovní hypotézy

1. „Čím více tráví žák 9. třídy ZŠ svůj volný čas u televize a počítače, tím horší je jeho školní prospěch.“

2. Čím více tráví žák 9. třídy ZŠ svůj volný čas u televize, tím více tráví volný čas i u počítače a tím méně čte.

3. „Čím lepší je ekonomická situace rodiny žáka 9. třídy ŽS, tím více navštěvuje zájmové kroužky a tím méně času tráví u televize a počítače.“

4. „Projevují se rozdíly v trávení volného času mezi chlapci a dívkami.“

5.2. Úkoly

K dosažení cíle práce jsem postupovala podle následujících úkolů:

- stanovení hypotéz
- vytvoření standardizovaného dotazníku
- zajištění skupiny respondentů

- sběr dat
- zpracování (nahrávání a čištění dat) vyplněných dotazníků
- testování hypotéz
- interpretace výsledků

5.3. Metodika práce

5.3.1. Vytvoření dotazníku

Pro realizaci a vyhodnocování jednotlivých, výše uvedených úkolů bylo využito osobního počítače PC se systémem Windows XP a standardním softwarovým vybavením – zejm. Microsoft Office 2003; pro testování hypotéz bylo využito softwaru SPSS 13.0 for Windows Trial Version.

Dotazník sestává z 20 otázek. Nejprve jsem uvedla 2 otázky, které měly žáky uvést do tématu. Dále jsem položila otázky, které se týkají bezprostředně jejich způsobu využívání volného času. Na závěr dotazníku jsem zařadila otázky, které jsou nezbytné k ověření hypotéz a sice: jaký je školní prospěch, ekonomická situace rodiny a pohlaví respondenta.

Dotazník tvoří přílohu 1

5.3.2. Charakteristika vybrané skupiny žáků ZŠ

Ke svému výzkumu jsem zvolila žáky 9. tříd ZŠ. Oslovila jsem žáky v několika základních školách, v různých městech. Zvolila jsem tyto obce: Mladá Vožice, Ratibořské Hory, Chotoviny, Pacov a Tábor. Použitelných bylo 120 vyplněných dotazníků. Vzhledem ke specifické situaci pořizování dotazníků – žáci ZŠ – byla návratnost dotazníků nadstandardně vysoká (98%). Věk respondentů se pohybuje od 14 do 16 let, nejvíce respondentů bylo ve věku 15 let a bylo jich přes 50%.

Poznámka k reprezentativitě: použitý vzorek 120 respondentů nelze pokládat za zcela reprezentativní. Nicméně vzhledem k tomu, že se jedná jen o jisté empirické dokreslení tématu volného času (práce je koncipována jako teoreticko-empirická) a vzhledem k omezeným možnostem organizace vlastního šetření (finanční, časové, personální), jsem pracovala v tomto smyslu s ne zcela reprezentativním vzorkem. Mimo to se v pojednávané problematice volného času nejedná o nikterak specifické téma. S ohledem na tyto poznámky je třeba vnímat uvedené závěry mého šetření jako ne zcela reprezentativní.

5.3.3. Zajištění realizace průzkumu

Sběr dat probíhal v zimě na přelomu roku 2006/2007. Administraci dotazníků jsem prováděla osobně o hodinách občanské výchovy, jen ve dvou školách mi ji zprostředkovali moji pedagogičtí kolegové.

5.3.4. Zpracování dotazníků

K analýze a interpretaci dat byly použity standardní techniky třídění I. resp. II. stupně. Vzhledem k povaze proměnných – jedná se často o proměnné nominální a ordinální – bylo v analýze II. stupně pro určení těsnosti vztahu mezi proměnnými použito koeficientu kontingence. Hodnotu koeficientu kontingence jsme stanovila na 0,3; hodnotu 0,3 interpretujeme jako vztah, který lze považovat za relativně těsný. Pro podrobnější analýzu vztahu byly použity adjustovaná residua.

5.4. Výsledky práce, jejich analýza a interpretace

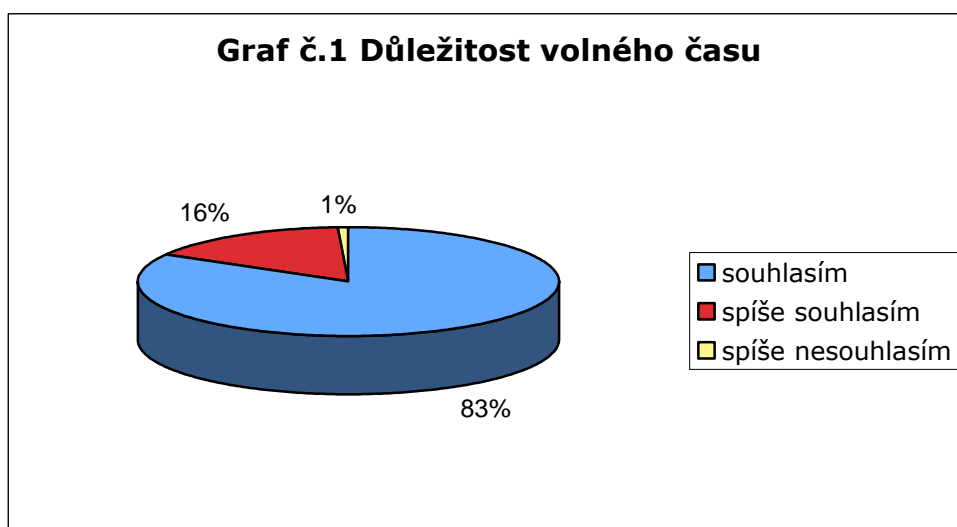
5.4.1. Osobní údaje respondentů

Pro vyhodnocení průzkumu bylo použito 120 dotazníků. Uvedených 120 respondentů zastupuje 43% mužů a 57% žen. Věk respondentů se pohybuje od 14 do 16 let. 54% respondentů bylo ve věku 15 let.

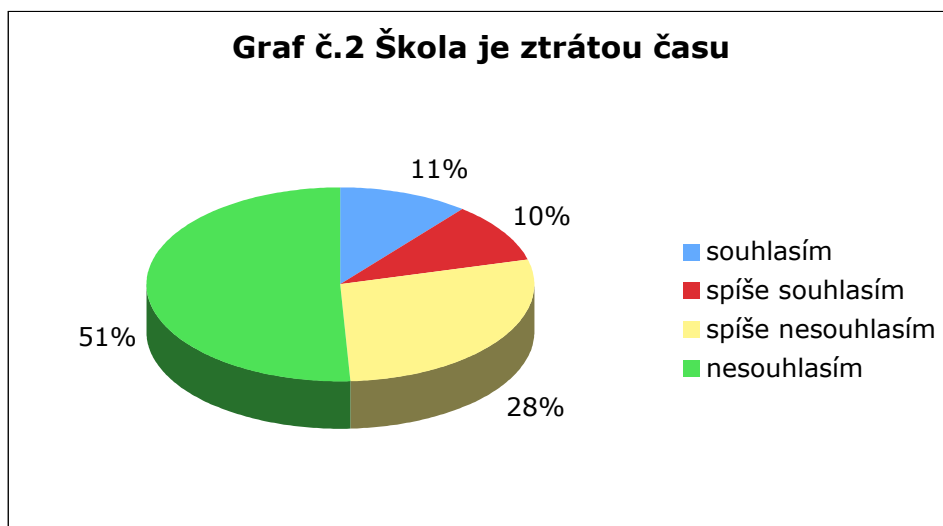
5.4.2. Analýza a interpretace odpovědí respondentů

Rozložení vzorku dle názorů na důležitost volného času

Podstatná většina dotázaných si uvědomuje důležitost volného času a na výrok „Volný čas je pro mě velice důležitý“ odpovědělo víc než 80% (součet obou kladných kategorií), že souhlasí a pouze 1% dotazovaných odpovědělo, že pro ně volný čas není důležitý. Odpovědi zobrazuje následující graf č.1

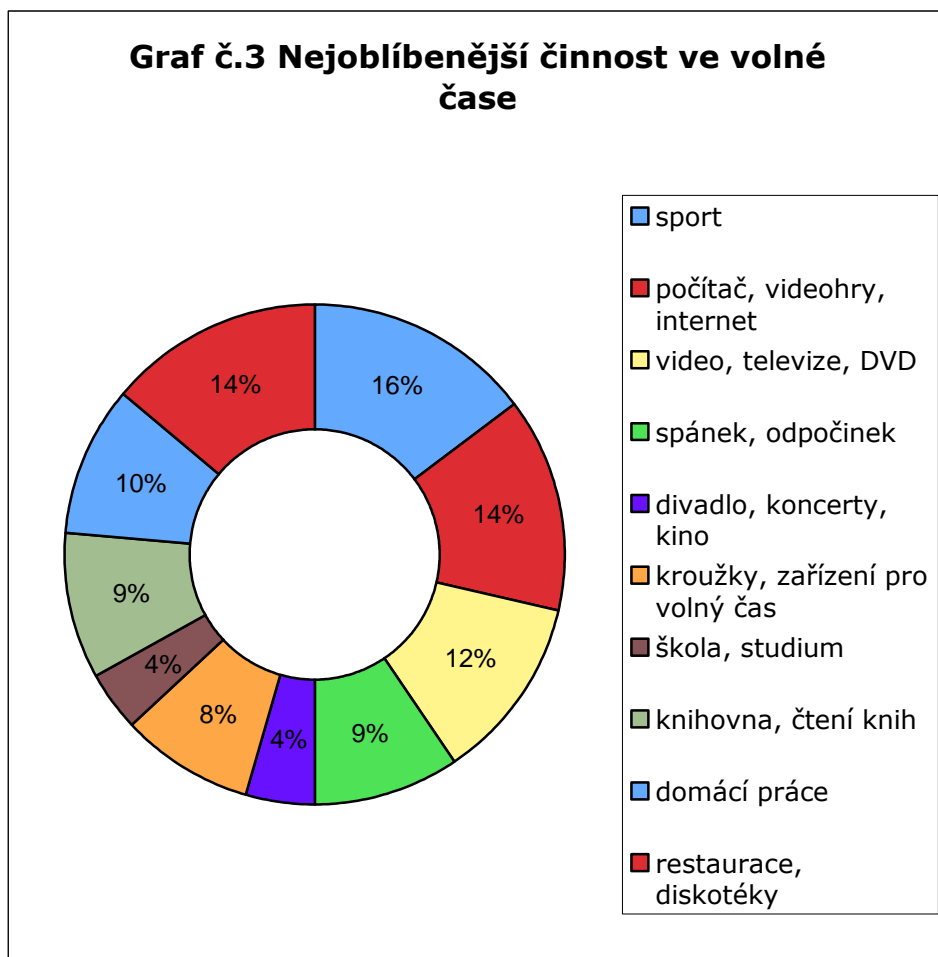
Na grafu č.2 můžeme vidět, jak žáci pohlíží na existenci školy a vzdělávání se. Stejně, jako si respondenti uvědomují důležitost volného času, uvědomují si i důležitost školy a školní docházky. Pouze 11% respondentů vidí školu jako úplnou ztrátu (svého) drahocenného času.

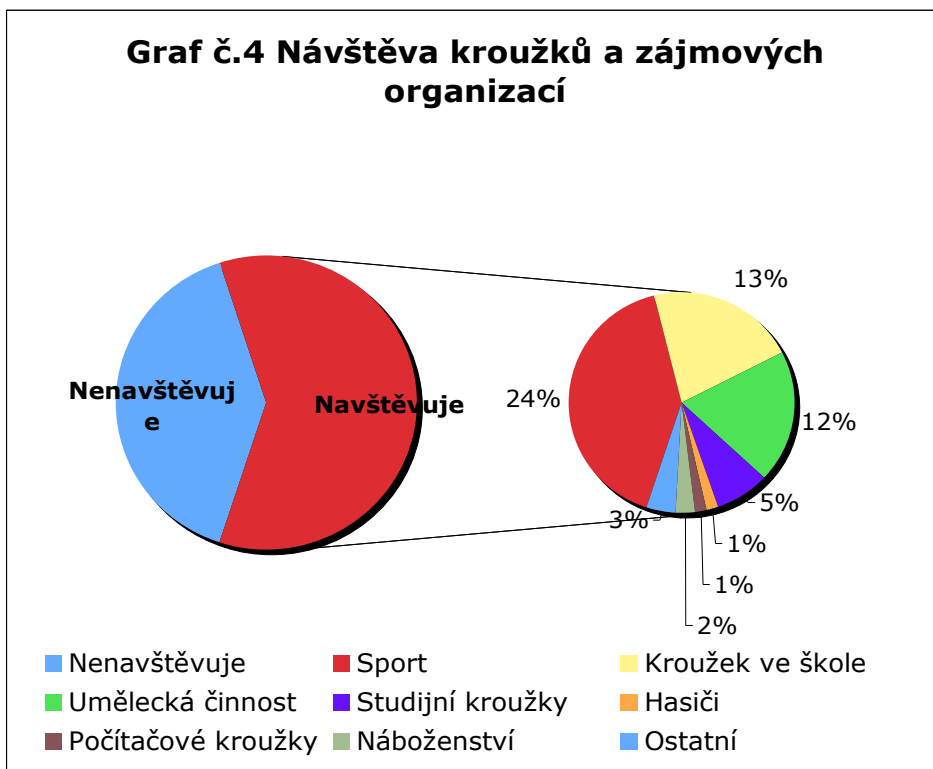
Specifické organizace pro užívání volného času

Graf č.3 znázorňuje činnosti, kterými se respondenti nejraději zabývají ve svém volném čase. Činnosti ve volném čase žáků 9. tříd jsou poměrně rovnoměrně rozloženy, přesto většina dotazovaných uvedla jako svou nejoblíbenější činnost ve volném čase sport, počítač, videohry, internet, návštěvu diskoték a restaurací. Tyto činnosti jsou zastoupeny kolem 15%. Následuje oblíbenost činností jako dívání se na video, televizi, DVD, spánek a odpočinek. Nejméně dotazovaných zmínilo jako svou nejoblíbenější činnost školu a studium. Mé šetření se tedy shoduje s výsledky průzkumu Petra Saka (viz. kapitola 4.2). Ve svém průzkumu došel Sak k závěru, že dnešní mládež více tíhne k aktivitám, kde je bavena bez vynaložení námahy a aktivity jako

čtení, kutilství a sběratelství je na ústupu, což vyplývá i z mých výsledků-
čtení, jako oblíbenou činnost ve volné čase uvedlo pouze 9% respondentů.

Respondenti uvedli mezi nejméně oblíbenými činnostmi i návštěvu kroužků a zařízení pro volný čas, tudíž by se dala očekávat nízká návštěvnost těchto zařízení, jak ale ukazuje **graf č. 4**, téměř 60% dotazovaných navštěvuje alespoň jeden kroužek a pouze 40% respondentů nenavštěvuje žádný kroužek. Na základě zodpovězených otázek respondentů, kteří využívají alespoň jeden kroužek, můžeme dále vyčíslit, které kroužky jsou nejvíce a naopak nejméně navštěvovány.

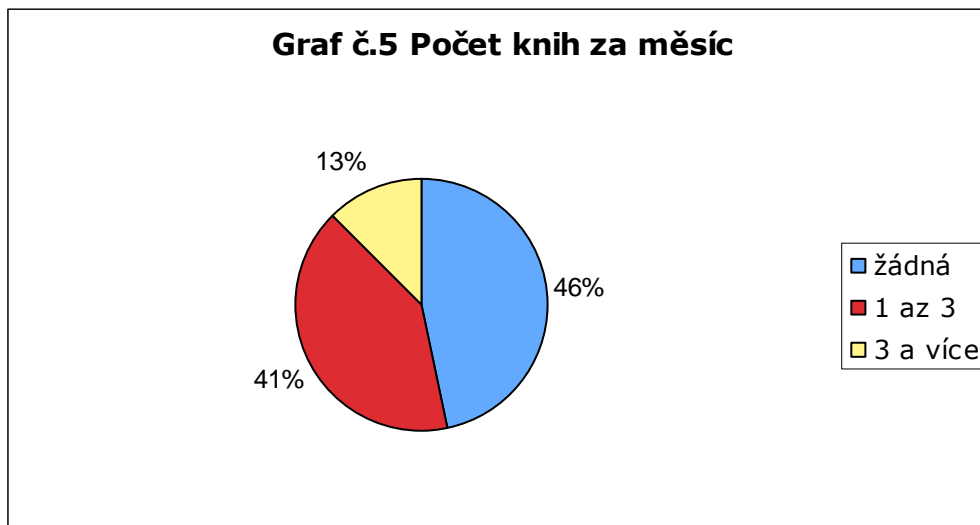

Jak vidíme, nejnavštěvovanějšími jsou sportovní a umělecké kroužky. 84% těchto respondentů, kteří navštěvují alespoň jeden kroužek, využívají těchto nabídek pravidelně, 15% příležitostně a pouze 1% respondentů využívá nabídky kroužků jen o prázdninách.

Rozdělní respondentů dle mediální aktivity

Neméně zajímavé jsou následující údaje v grafech, které se týkají počtu přečtených knih za měsíc, průměrné doby koukání se na televizi a práci s počítačem.

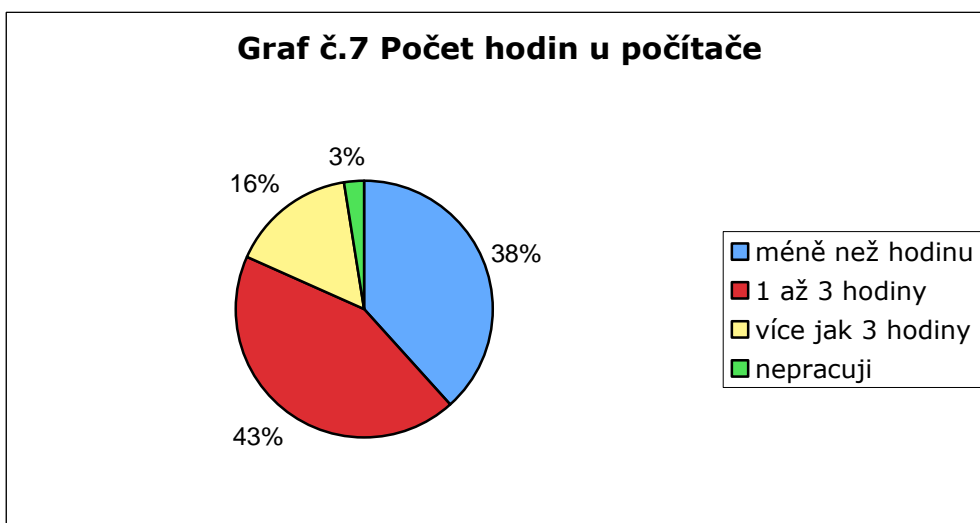
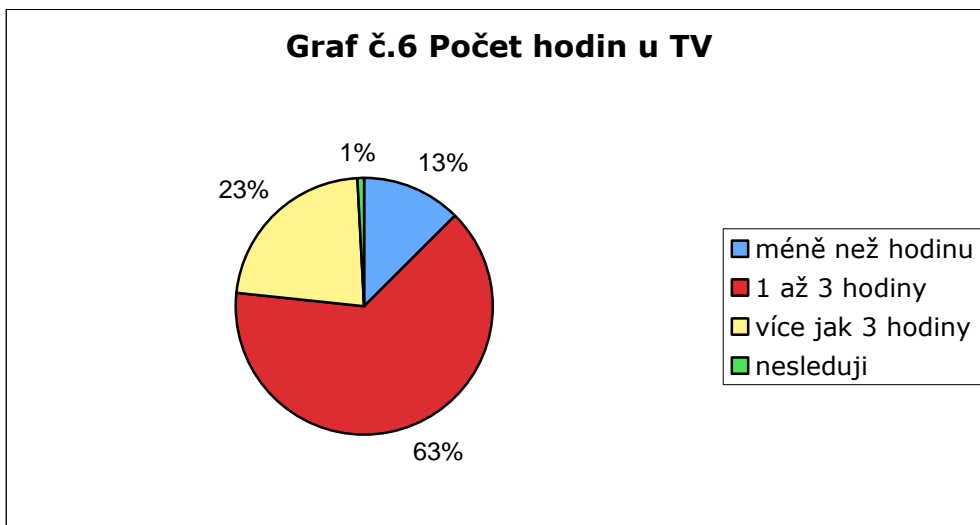
Graf č.3 napovídá, že čtení nepatří zrovna mezi „top“ aktivity a na otázku: **“Kolik knih přečteš za měsíc“** odpověděla největší část respondentů, 46% respondentů, že měsíčně nepřečte žádnou knihu a pouze 13% dotazovaných přečte tři a více knih. Přehledný výsledek je zanesen v **grafu č.5**.

Dnešní mládež prosedí téměř celý den u televize či počítače. Média získávají stále více na vlivu a stávají se, vedle rodiny a školy, třetím nejučinnějším socializačním činitelem. Nechala jsem proto respondenty zodpovědět otázku: „**Kolik hodin denně strávíš u televize a počítače?**“

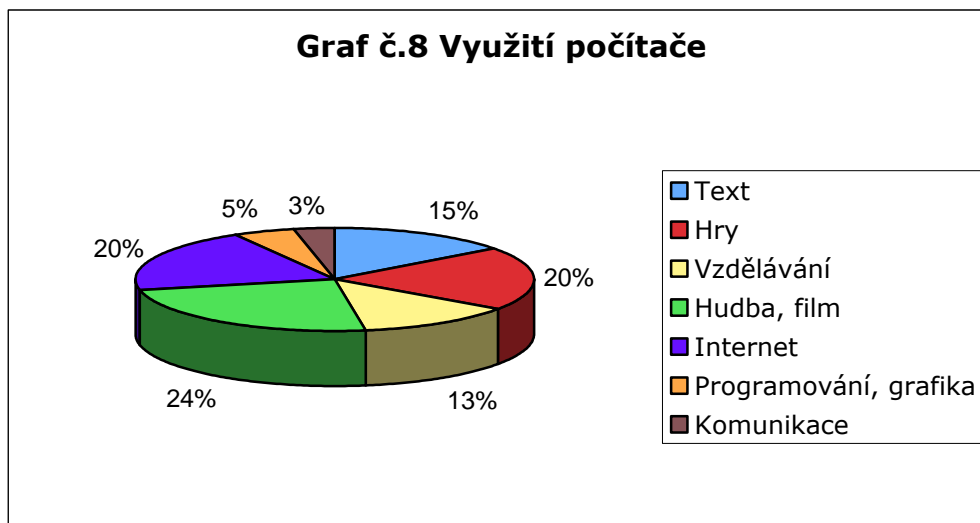
Graf č.6 ukazuje výsledky počtu hodin strávených u televize a **graf č.7** počet hodin strávených u počítače.

Výsledky grafu ukazují, že méně než hodinu tráví u televize denně pouhých 13% respondentů, větší polovina respondentů (63%) tráví koukáním na televizi denně 1 až 3 hodiny a 23% dotazovaných dokonce více jak 3 hodiny denně. U počítače tráví 38% dotazovaných méně než hodinu, 43% respondentů 1 až 3 hodiny a více jak 3 hodiny 16% dotazovaných. Z toho vyplývá, že průměrná doba trávení volného času, dotazovaných respondentů, u televize nebo počítače, činí 1 až 3 hodiny.

Sak ve svých výzkumech, z let 1982, 1984, 1992, 1996, zjistil, že většině činností se mládež věnuje méně (např. kutilství, rybaření, čtení novin a časopisů...). Tyto činnosti byly nahrazeny sledováním televize a počítačem. Osobní počítač, dnes majetek snad i „prvňáčka“, se rozšířil v 90. letech, kdy sloužil převážně k psaní textů, programování a vzdělávání se. K čemu využívá počítač mládež dnes, nám ukazuje **graf č.8**. Jak vidíme, počítač dnešní mládež

využívá převážně k poslechu hudby, přehrávání filmů, hraní her a „brouzdání“ se po internetu. Pouhých 13% respondentů využívá počítač ke vzdělávání se.

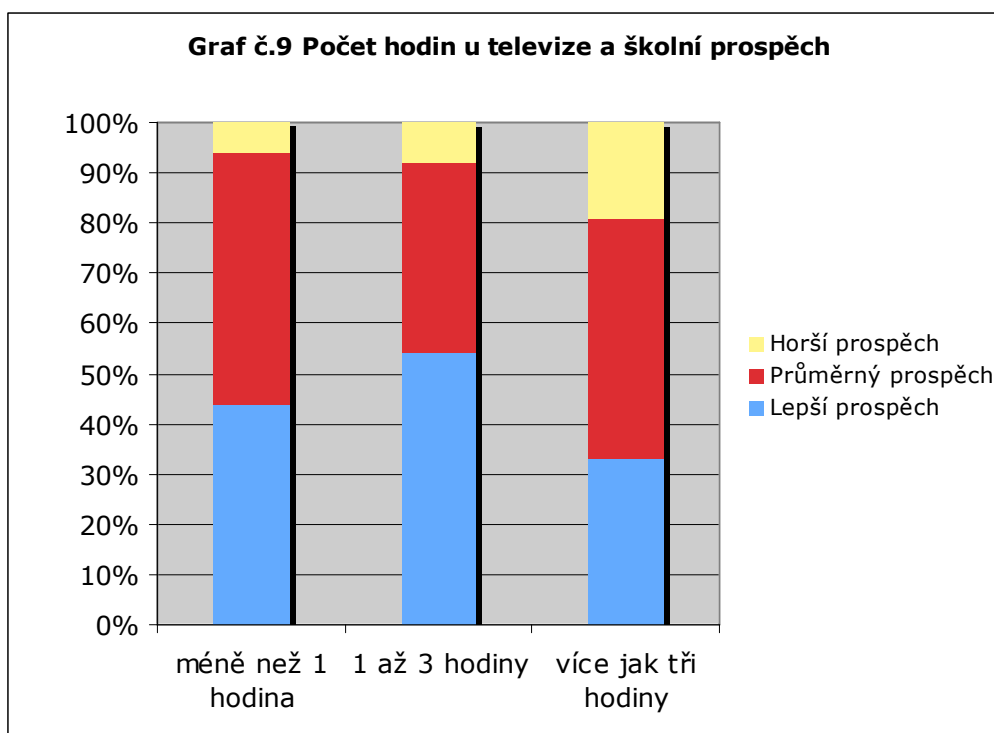
Výše uvedené grafy nám napovídají, čemu se žáci o svém volném čase věnují. Grafy potvrzují některé poznatky v teoretické části. Tak například, u dnešní mládeže jsou opravdu velice oblíbené aktivity typu sledování televize, počítač, poslech hudby, návštěva restaurací a diskoték, ale roste zájem o sport, o vzdělávání se. Zastávala bych tedy názor: *“pasivní aktivity jsou sice u mládeže oblíbené a frekventované, ale přesto netvoří veškeré volnočasové činnosti.”*

Třídění II.stupně

Jeví se, že na způsob využívání volného času mládeží má vliv spousta činitelů. Zich uvádí vnější a vnitřní faktory, které mají vliv na diferenciaci volného času. Jako jeden z mnoha faktorů uvádí Zich vzdělání (viz. kapitola 4.2.). Ve svém dotazníkovém šetření jsem použila otázky, které měly ukázat, zda způsob trávení a využívání volného času, má vliv na školní prospěch žáků 9. tříd.

Ačkoli se nabízí názor, že čím více žák tráví volný čas u televize, tím horší má školní prospěch, neboť mu nezbyvá čas pro větší rozhled, vzdělávání se a seberealizaci, se tento názor nepotvrdil.

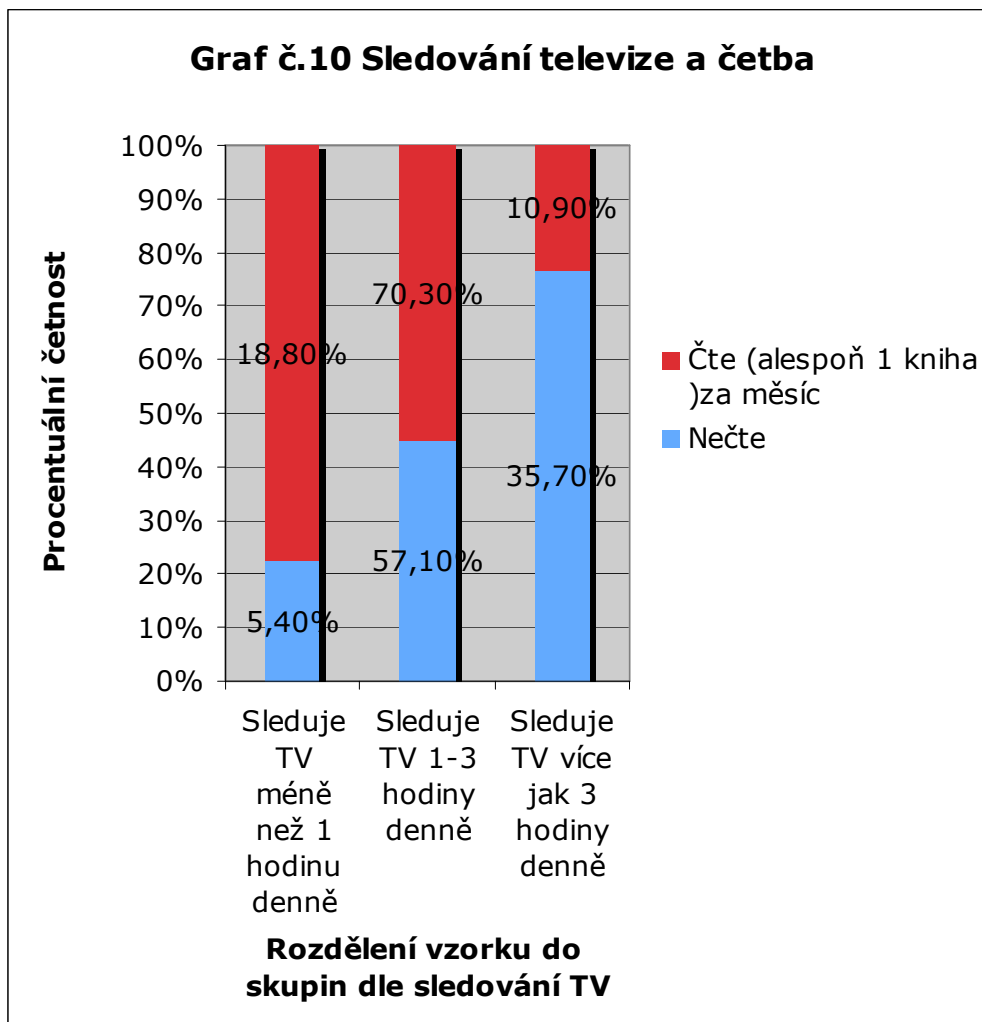
Graf č.9 ukazuje, že mezi proměnnými: školní prospěch a sledování televize se objevuje jistá tendence, nicméně nijak těsná.¹ Respondenti, kteří uvedli, že u televize tráví více času (nad 3 hodiny denně), mají spíše horší prospěch, ačkoli se nejedná o statisticky významnou odchylku. Naopak respondenti, kteří sledují televizi kratší dobu (1 - 3 hodiny), uvádějí, že mají spíše lepší prospěch.

Z hlediska *poměrování aktivit sledování televize a četba*, se zdá, že tyto dvě činnosti jsou jaksi protichůdné. Tj. ti z respondentů, kteří uvádějí vyšší počet hodin strávených před televizní obrazovkou zároveň patří do skupiny, která nečte. Staticky významně přibývá respondentů, kteří sledují televizi nad

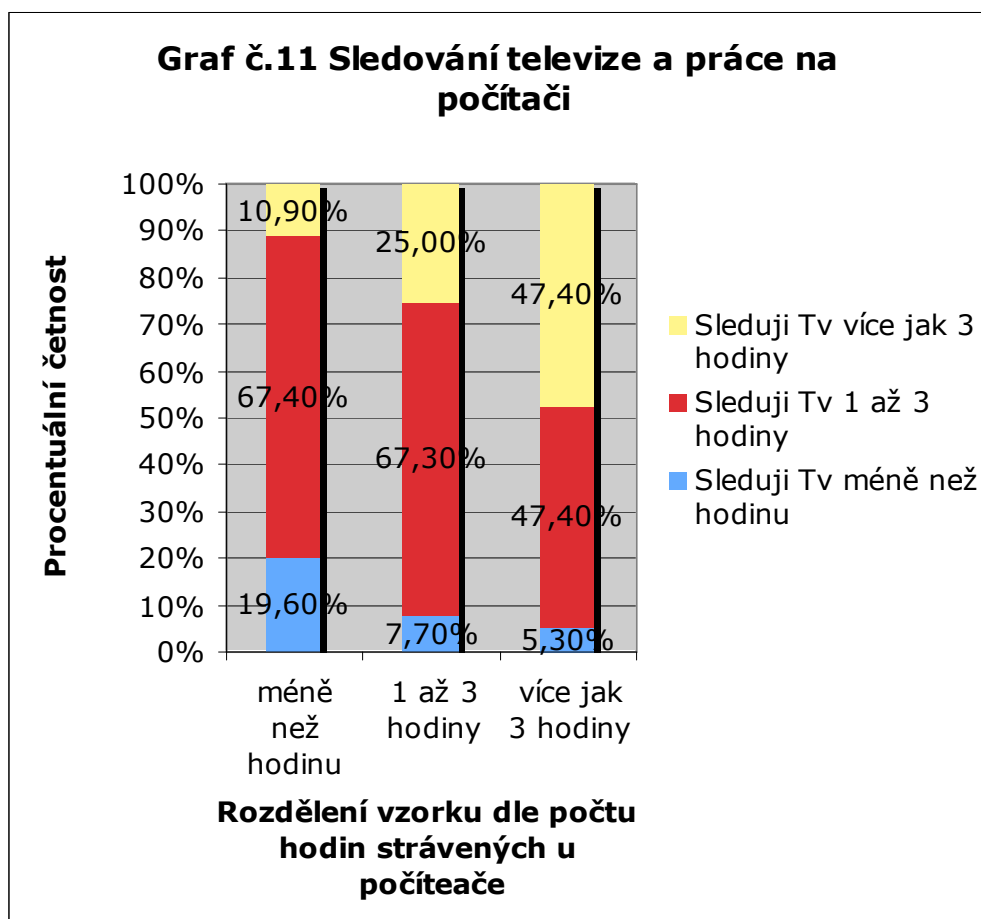
¹ Koeficient kontingence má hodnotu 0,21

3 hodiny denně a zároveň nečtou ani jednu knihu za měsíc.² V jakém poměru jsou tyto aktivity znázorňuje následující graf, **graf č. 10**.

² Adjustované residuum má hodnotu 3,2

Naopak se jeví, že *aktivity sledování televize a využívání počítače* se vzájemně podporují. Ti z respondentů, kteří uvádějí vyšší míru sledování televize, uvádějí i vyšší míru času stráveného před počítačem. Zdá se tedy, že rozdělení na televizní obrazovku a "monitor" je již ne zcela vystihující. Tento poznatek dokládá **graf č.11**.

Ve vztahu proměnných „ekonomická situace rodiny“ a „návštěva kroužků“ se objevují jisté tendence: pokud respondent uvádí *slabší* ekonomický status rodiny, nenavštěvuje žádný kroužek, a pokud ano, tak jenom jeden. U respondentů, kteří uvedli tak „akorát peněz“, nebo „hodně peněz“, ubývá počet těch, kteří nenavštěvují žádný kroužek a přibývá těch,

kteří navštěvují jeden a více kroužků. Nicméně těsnost tohoto vztahu se statisticky nepotvrdila.

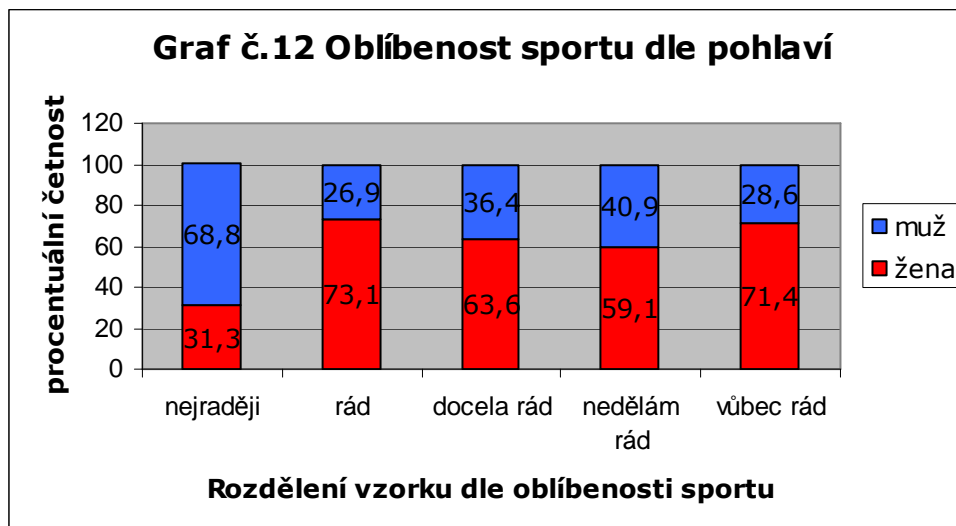
Z mého šetření vyplývá určitá tendence ve vztahu „ekonomická situace rodiny“ a „čas trávený u televize“. Respondenti, kteří hodnotí ekonomickou situaci rodiny jako *slabou*, sledují televizi častěji než jiné skupiny (46% těchto dotazovaných sleduje televizi více jak 3 hodiny denně a žádný respondent neuvedl, že sleduje televizi méně než hodinu denně). Naopak u respondentů, kteří uvedli *dostatek peněz*, ubývá počet těch, kteří sledují televizi více jak 3 hodiny denně a narůstá počet těch, kteří ji sledují 1 až 3 hodiny denně. V kategorii *hodně peněz* opět přibývá počet respondentů, kteří tráví u televize více jak 3 hodiny denně. V tomto případě se můžeme domnívat (ačkoli to dotazník zcela neukázal), že se nejedná o pouhé sledování televize, ale i čas strávený s kamarády (60% respondentů uvedlo, že čas u televize tráví s kamarády).³

V případě proměnné „čas strávený u počítače“ se objevují podobné tendence jako u proměnné „čas strávený u televize“. Výsledky ukazují, že velká většina respondentů má v pokoji televizi i počítač (bez ohledu zda uvedli kategorii málo či hodně peněz) a z tohoto hlediska se jeví proměnná „ekonomická situace rodiny“ jako problematická. Z hlediska jejího použití jako diskriminační proměnné. Na druhé straně to znamená jisté potvrzení samozřejmosti televize a počítače.

Na otázku : „*Jak se liší postoj využívání aktivit volného času chlapců/mužů od dívek/žen*“, lze odpovědět, že existují specificky chlapecké/mužské a dívčí/ženské zájmy, záliby. „Dívčí záliby“ tvoří převážně: umělecká činnost, divadlo, kino, škola, studium, čtení knih a činnosti, které vyžadují větší míru pilnosti a zodpovědnosti. Sport je aktivita, která je oblíbená

³ 50% respondentů z kategorie „*málo peněz*“ sleduje televizi spíše s rodinou než s přáteli, televize představuje v tomto případě levný zdroj zábavy.

u dívek i u chlapců, ale přesto častěji vyplňuje volný čas chlapců.⁴ To nám ukazuje i následující **graf číslo 12**.

Volný čas mládeže vyplňují i činnosti, které jsou velice oblíbené a přesto nezávislé na pohlaví. Mezi tyto činnosti lze řadit volný čas trávený s kamarády, spánek či odpočinek, sledování televize (videa, DVD)⁵, využívání počítače, návštěvu kroužků, návštěvu restaurací a diskoték nebo domácí práce.

⁴ U těchto aktivit se projevuje těsný vztah, koeficient kontingence činí 0,4.

⁵ Dívky se dívají na televizi stejně rádi, jako chlapci, ale u televize tráví denně méně hodin.

Závěr

Volný čas, jakožto rozsáhlá sféra, kterou neovlivňují pouze vlastní pravidla, zákony a normy, je často podceňován a pokládán jen za sféru zájmu, volby a rozvoje jedince, jako by neměl společenskou dimenzi. Velkým konzumem volného času je dnes mládež. Ve volném čase se více než v minulosti krystalizuje vědomí mladých, vědomí jejich vlastních požadavků a jejich nového sebevědomí.

Tato diplomová práce je pohledem do problematiky využívání volného času mládeže/žáků 9.tříd základní školy. Na základě vyhodnocení a zpracování odpovědí bylo zjištěno, že žáci si uvědomují důležitost volného času a snaží se ho plně využít. Prokázal se zde patrný, nijak výrazný, posun činností od aktivních k pasivním. Ačkoli dnešní mládež tráví denně spoustu času u televize a počítače, není to jejich jediná volnočasová aktivita. Na přední místa aktivit ve volném čase se dostává sport a návštěva zájmových kroužků či organizací.

Z hlediska *poměrování aktivit sledování televize a četba*, výsledky ukazují, že tyto dvě činnosti jsou jaksí protichůdné. Respondenti, kteří uvádějí vyšší počet hodin strávených před televizní obrazovkou zároveň patří do skupiny, která nečte. Staticky významně přibývá respondentů, kteří sledují televizi více hodin denně a zároveň nečtou ani jednu knihu za měsíc. Naopak se jeví, že *aktivity sledování televize a využívání počítače* se vzájemně podporují. Skupina respondentů, která uvádí vyšší míru sledování televize, uvádí i vyšší míru času stráveného před počítačem.

Výsledky ukazují, že trávení volného času má nepatrný vliv na školní prospěch. Například respondenti, kteří uvedli, že u televize tráví více času mají spíše horší prospěch a naopak respondenti, kteří sledují televizi kratší dobu uvádějí, že mají spíše prospěch lepší.

Volnočasové aktivity jsou realizovány převážně mezi vrstevníky, ale pro podporu a udržení činností ve volném čase jsou nejvýznamnější osoby rodiče. Mé šetření napovídá, že se vyskytuje jistá tendence mezi finanční situací rodiny a vyplňováním volného času jedince. Byl otestován i vztah vzdělání rodičů na volnočasové aktivity dětí. Zde se jeví, že rodiče kteří mají splněnou pouze povinnou školní docházku, mají na děti nižší nároky, než rodiče s vyšším vzděláním.⁶

Značné rozdíly ve využívání volného času byly shledány mezi chlapci a dívkami. Odlišnosti mezi pohlavími se projevily především v intenzitě jednotlivých aktivit. Byla potvrzena hypotéza o rozdílech mezi způsobem využívání volného času chlapců a děvčat.

Rodiče dnes nemají z různých důvodů na své děti čas a tolik se nestarají o to, co jejich potomci v čase mimo vyučování dělají. Každý z rodičů by si měl ale uvědomit, že dítě si prožitky a činnosti z rodiny ponese po celý život. Rodiče by měli mít stále na paměti, že to nejcennější, co mohou svým dětem dát, je čas a jeho společné sdílení.

⁶ Statistické faktory se nepotvrdily.

Seznam literatury

Arendtová, H.: Krize kultury. Praha, Mladá fronta, 1994.

Čáp,

Červinka A. a kolektiv: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury, 1966.

Doc. Dr. Cach J., CSc., Hofbauer B., CSc.: Kapitoly z vývoje dětských hnutí a organizací, Praha, SPN, 1967.

Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Nakladatelství Svoboda, 1966.

Fromm, E: Mít nebo být. Praha, 1992.

Galbreith, J.K: Společnost hojnosti. Praha, 1967.

Heidbrink, H.: Psychologie morálního vývoje. Praha, Portál, 1997.

Hofbauer, B.: Děti, mládež a volný čas. Praha, Portál, 2004.

Klein, O.: Životní styl a moderní civilizace. Praha, 1969.

Librová, E.: Volný čas obyvatel sídlišť v ČSR. Praha, 1986.

Matějů, P.; Večerník, J.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998. Praha, Academia, 1998.

Matoušek, O.; Kroftová, A: Mládež a delikvence, Praha, Portál, 2003.

McLuhan, M.: Člověk, média a elektronická kultura. Brno, Jota, 2000.

McLuhan, M.: Jak rozumět médiím. Praha, Odeon, 1991.

Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1988.

Pávková, J., Hájek, B., Hofbauer, B. a kol.: Pedagogika volného času. Praha, Portál, 1999.

Švigová, M.: Volný čas a my. Praha, Svobodné slovo, 1967.

Vážanský M., Smékal, V.: Základy pedagogiky volného času. Brno, Paido, 1995.

Veblen, T.: Teorie zahálčivé třídy. Praha, Slon, 1999.

Velký sociologický slovník, Praha, Karolinum, 1996.

Viehoffová H., Reuysová E.: Jak s dětmi trávit volný čas? Praha, Portál, 19996.

Ward P., Adams S., Levermore J., Jak se připravovat na práci s mládeží. Praha, Portál, 1997.

Zich, F.: Co s volným časem? Praha, Pressfoto, 1978.

Přílohy

Příloha č.1 Dotazník

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
2006

DOTAZNÍK

Milý žáku, milá žákyně,
dovoluji si Tě požádat o spolupráci na vyplnění tohoto dotazníku. Sestává se z několika otázek, především na téma volného času. Je **anonymní** a je součástí studentského projektu. Vyplnění dotazníku trvá přibližně 10 minut. Zajímá mě, co si myslíš o způsobech trávení volného času a jak ho trávíš právě Ty sám. **Následující otázky zodpovídej, prosím, upřímně. Nejsou žádným znalostním testem!**
Předem Ti děkuji za Tvou spolupráci a Tvůj čas, který jsi vyplňování dotazníku věnoval/a.

Studentka Jihočeské univerzity.

Jak správně označit odpovědi?

1. Lidé mají různé názory. Co si myslíš ty o následujících výpovědích?

a) Volný čas je pro mě velice důležitý.	souhlasím	spíše souhlasím	spíše nesouhlasím	nesouhlasím
	☐	☐	☐	☐
b) Myslím si, že bych měl mít více volného času	souhlasím	spíše souhlasím	spíše nesouhlasím	nesouhlasím
	☐	☐	☐	☐
c) Škola je vlastně jen ztrátou času, který bych dokázal využít lépe	souhlasím	spíše souhlasím	spíše nesouhlasím	nesouhlasím
	☐	☐	☐	☐

2. Jakými činnostmi se nejraději zabýváš ve svém volném čase?

Označ stupnicí 1-5, jako ve škole = 1 dělám nejraději, 5 nedělám vůbec rád.

Jen tak se „poflakuji“ s kamarády	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐
Sportuji	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐
Počítač, videohry, internet	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐

Dívám se na televizi, video, DVD...	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Věnuji se umělecké činnosti (tancuji, zpívám, hraji na hudební nástroj...)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Spánek, odpočinek, nicnedělání	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Navštěvuji divadlo, koncerty, kino	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Navštěvuji kroužky, zařízení pro volný čas	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Připravuji se do školy, studuji	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Navštěvuji knihovny, čtu knihy	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Pomáhám s domácími pracemi (práce na zahradě, starost o domácí zvířata...)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
Navštěvuji s přáteli restaurace, diskotéky	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

3. Je v místě, nebo okolí, tvého bydliště možnost navštěvovat kroužky a kluby?

- Ano
 Ne
 Nevím

4. Využíváš nabídek kroužků a klubů?

- Ano
 Ne

5. Pokud ano, jaké? (pokud jsi v předešlé otázce odpověděl/a ne, přejdi na otázku č. 7), (možnost více odpovědí)

- sportovní činnost
 ZUŠ (hra na hudební nástroj)
 Kroužky ve škole nebo zařízení pro volný čas
 Taneční soubory nebo kroužky
 Pěvecké sbory, nebo individuální výuka zpěvu
 Mládežnické organizace (skaut)
 Náboženství
 Jazykové kroužky

- Jiné (uved' jaké _____)
- Žádné kluby ani kroužky pro využití volného času nenavštěvuji

6. Tyto nabídky kroužků (pokud nějaké) využívám:

- Pravidelně
- Příležitostně
- Jen o prázdninách

7. Kolik knih za měsíc přečteš?

- žádnou
- 1-3
- více

8. Máš ve svém pokoji televizi?

- Ano
- Ne

9. S kým nejčastěji sleduješ televizi, video, DVD?

- Sám
- S rodinou
- S přáteli nebo známými

10. Kolik hodin průměrně se denně díváš na obrazovku?

- Méně než 1 hodinu
- 1 až 3 hodiny
- Více jak 3 hodiny
- Televizi nesleduji

11. Máš doma počítač?

- Ano
- Ne

12. Máš doma přístup k internetu?

- Ano
- Ne

13. Jakým způsobem využíváš počítač? (možnost více odpovědí)

- Psaní textu
- Počítačové hry
- Vzdělávání
- Poslech hudby na CD, sledování filmů
- Využívání internetu
- Programování
- Jiné (uveď jaké _____)

14. Kolik hodin denně trávíš u počítače?

- Méně než 1 hodinu
- 1 až 3 hodiny
- Více jak 3 hodiny
- S počítačem nepracuji

15. Jaký je Tvůj školní prospěch?

- Spíše lepší
- Průměrný
- Spíše horší

16. Nyní prosím zaškrtni, jaké je nejvyšší dosažené vzdělání tvých rodičů?

	Matka	Otec
Základní	☐	☐
Vyučen	☐	☐
Střední bez maturity	☐	☐
Vyučen s maturitou	☐	☐
Střední s maturitou	☐	☐
Vysokoškolské	☐	☐

17. Mí rodiče vydělávají

- Hodně peněz, můžeme si leccos dovolit
- Dostatek peněz, nejsme ale nijak bohatí
- Tak akorát, na lepší věci a dovolené šetříme
- Málo peněz, musíme šetřit
- Velmi málo peněz, máme finanční problémy

18. Kolik máš sourozenců?

- 0
- 1
- 2
- 3 a více

19. Jsem

- dívka
- chlapec

20. Je mi

- 14 let
- 15 let
- 16 let
- 17 let